

Kozłowski, Ryszard

Ruch robotniczy w województwie pomorskim w latach 1945-1948

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 15 (102), 39-85

1978

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ryszard Kozłowski

RUCH ROBOTNICZY W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM W LATACH 1945—1948

Celem artykułu jest przedstawienie zarysu rozwoju organizacyjnego Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) w woj. pomorskim w latach 1945—1948 oraz kształtowanie się jednolitego frontu klasy robotniczej. Artykuł został opracowany na podstawie materiałów źródłowych przechowywanych w Archiwum Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy¹ i Centralnym Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Warszawie² oraz badań własnych autora. Ruch robotniczy na Pomorzu w badanym przez nas okresie ma już stosunkowo bogatą literaturę historyczną. Z opracowań poświęconych tej problematyce oraz zagadnieniom kształtowania się władzy ludowej na uwagę zasługują przede wszystkim prace: D. Steyera³, B. Głębowicza⁴, J. Chamota⁵, R. Ha-

¹ Cyt. dalej AKW PZPR — B.

² Cyt. dalej CA KC PZPR.

³ D. Steyer, *Rola PPR w walce o utrwalanie władzy ludowej na terenie woj. pomorskiego w latach 1945—1947*, Toruń 1962; tenże, *Kształtowanie się organów władzy ludowej na terenie województwa pomorskiego (bydgoskiego) w 1945 r.*, *Zapiski Historyczne*, t. 30, 1965, z. 1, s. 75—91.

⁴ B. Głębowicz, *Ruch robotniczy w województwie pomorskim w latach 1945—1948*, [w:] *Pod Czerwonym Sztandarem*, Bydgoszcz 1968, s. 199—227; tenże, *Polska Partia Robotnicza w Grudziądzu i powiecie grudziądzkim w latach 1945—1948*, *Rocznik Grudziądzki*, t. 3, 1963, s. 173—194.

⁵ J. Chamot, *Walka Polskiej Partii Robotniczej o utrwalenie władzy ludowej w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945—1947*, *Zapiski Historyczne*, t. 30, 1965, z. 1, s. 39—74; tenże, *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej w województwie bydgoskim w latach 1942—1945*, Bydgoszcz 1959; tenże, *Zarys działalności Polskiej Partii Socjalistycznej w Grudziądzu (1945—1948)*, *Rocznik Grudziądzki*, t. 4, 1965, s. 147—185.

laby i N. Kołomejczyka⁶, M. Włodarskiego⁷, J. Czyżewicza⁸, T. Piotrkiewicza⁹, J. Szilinga¹⁰, W. Jastrzębskiego¹¹ i autora niniejszego opracowania¹².

* * *

Ruch rewolucyjny na terenie woj. pomorskiego nie posiadał głębszych tradycji i w związku z tym nie rozwinął się szerzej zarówno w okresie międzywojennym¹³, jak i w czasie okupacji hitlerowskiej¹⁴. W latach wojny komórki PPR zorganizowały się jedynie w powiatach południowo-wschodnich: lipnowskim, rypińskim i włocławskim. Powstały one na bazie istniejących tam organizacji „Młota i Sierpa”¹⁵. Po wyzwoleniu wyszły z konspiracji i rozpoczęły legalną działalność¹⁶. Obok nich ujawniło się także kilka innych grup o charakterze rewolucyjnym. W Toruniu np. organizacja pod nazwą Komunistyczna Partia Polski, na czele której stał Igor Szantyr¹⁷. W Bydgoszczy nieliczna grupa komunistów, skupionych wokół Józefa Powalisza i Wacława Bąkowskiego, już 26 stycznia 1945 r.

⁶ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów PPR w województwie bydgoskim (1945—1947)*, Bydgoszcz 1962.

⁷ M. Włodarski, *Powstanie i rozwój organizacyjny PPR w Inowrocławiu, Ziemia Kujawska*, t. 2, 1968, s. 203—231; tenże, *Udział PPR i PPS w uruchomieniu przemysłu oraz realizacji reform społeczno-gospodarczych PKWN w mieście i powiecie Inowrocław (1945—1948)*, Ziemia Kujawska, t. 4, 1974, s. 77—103.

⁸ J. Czyżewicz, *Działalność Polskiej Partii Robotniczej w Toruniu w latach 1945—1948*, Rocznik Toruński, t. 1, 1966, s. 37—84.

⁹ T. Piotrkiewicz, *Działalność organizacyjna Polskiej Partii Socjalistycznej w woj. pomorskim (bydgoskim) w latach 1945—1948*, AUNC Nauki Polityczne VII, Toruń 1974, s. 111—137.

¹⁰ J. Sziling, *Z dziejów ruchu robotniczego na Pomorzu i Kujawach w latach 1939—1945*, [w:] *Pod Czerwonym Sztandarem*, Bydgoszcz 1968, s. 187—198.

¹¹ W. Jastrzębski, *Gdy działanie było walką*, Bydgoszcz 1972.

¹² R. Kozłowski, *Przeobrażenia społeczno-polityczne w województwie pomorskim 1945—1948*, Toruń 1976; tenże, *Rozwój organizacyjny PPR w Bydgoszczy (1945—1948)*, *Zapiski Historyczne*, t. 39, 1974, z. 3, s. 239—272; tenże, *Odbudowa organizacji PPS w województwie pomorskim (bydgoskim) — styczeń—maj 1945*, *Z Pola Walki*, 1977, nr 2, s. 163—182.

¹³ D. Steyer, *Organizacje robotnicze na terenie województwa pomorskiego w latach 1920—1939*, Toruń 1961.

¹⁴ J. Sziling, op. cit., s. 187—198.

¹⁵ Ibid., s. 191.

¹⁶ B. Głębowicz, *Ruch robotniczy*, s. 200; J. Bogutyn, *Kształtowanie się władzy ludowej we Włocławku w latach 1945—1946*, Ziemia Kujawska, 1968, t. 2, s. 185—186.

¹⁷ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-8, Informacja A. Alstera do KC PPR z 12 II 1945 r.

powołała do życia Komitet Organizacyjny PPR¹⁸. W Inowrocławiu aktywną działalność w tym czasie podjęli: Adam Gołaszewski, Leon Krokowski, Szczepan i Kazimierz Kubscy¹⁹. W Chełmnie pracę organizacyjną prowadził Jan Siarkiewicz²⁰. Z reguły, po nawiązaniu kontaktów z przedstawicielami grupy operacyjnej KC PPR zgłaszali oni swój akces do partii.

Zasygnalizowana wyżej działalność PPR oraz różnych grup o charakterze lewicowym z okresu okupacji i z pierwszych dni po wyzwoleniu nie miała jednakże poważniejszego wpływu na kształtowanie się zrębów wojewódzkiej organizacji partyjnej. Zasadnicza rola w tworzeniu poszczególnych organizacji i instancji partyjnych przypadła pomorskiej grupie operacyjnej KC PPR. Została ona utworzona z polecenia KC PPR jeszcze przed wkroczeniem wojsk wyzwoleniczych na teren woj. pomorskiego, a jej kierownikiem był Antoni Alster. Ponadto w jej składzie znaleźli się: Karol Bąkowski, Jan Grudziński, Bernard Gólkowski, Franciszek Król, Henryk Malinowski, Kazimierz Ślusarek, Marian Śmigielski, Wincenty Krawczyk, Józef Zajączkowski i inni²¹. Nieco później KC PPR skierował na Pomorze Stanisława Kiryluka, desygnując go jednocześnie na stanowisko I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego oraz grupę oficerów i podoficerów WP²².

Działalność organizacyjno-polityczna grupy operacyjnej KC PPR rozpoczęła się z chwilą jej przybycia na teren woj. pomorskiego w końcu stycznia 1945 r. i trwała aż do początków kwietnia (6—7 IV 1945 r.), kiedy na Konferencji Wojewódzkiej powołano stałe władze partyjne. Grupa ta, posuwając się bezpośrednio za frontem, miała nawiązywać kontakty z ujawniającymi się komórkami i instancjami PPR oraz tworzyć nowe organizacje i władze partyjne. Na podległym sobie obszarze miała również przyspieszać proces formowania się nowej władzy, aktywizować działalność innych partii, związków zawodowych, organizacji społecznych itp.²³.

Pierwszym miastem, do którego dotarli przedstawiciele grupy operacyjnej był Włocławek, skąd część z nich — z Alsterem na czele — udała

¹⁸ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-8, Informacja z Włocławka A. Alstera i F. Króla z 2 II 1945 r.; R. Kozłowski, *Rozwój...*, s. 241—242.

¹⁹ M. Włodarski, *Powstanie...*, s. 205.

²⁰ *Dzieje Chełmna i jego regionu*, Toruń 1968, s. 342—343.

²¹ J. Chamot, *Z działalności...*, s. 45; R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 17—18; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 200—201.

²² CA KC PZPR, sygn. 295/IX-8, Informacja A. Alstera i F. Króla z 4 II 1945 r. do tow. Wiesława; R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 17—18.

²³ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 200—201; R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 16—18.

się przez Aleksandrów i Solec Kujawski do Bydgoszczy. Po zorganizowaniu tam pierwszych władz grupa przeniosła się na krótko do Torunia, który w tym czasie był siedzibą tymczasowych władz wojewódzkich. Już z Włocławka, a następnie z Bydgoszczy, Torunia i innych miejsc postoju, kierownictwo grupy wysyłało swoich pełnomocników do poszczególnych powiatów i miast z zadaniem tworzenia partii, organizowania aparatu władzy, uruchomienia przemysłu, przygotowania reformy rolnej oraz przeprowadzenia szerokiej akcji wyjaśniającej zachodzące przemiany społeczno-polityczne w Polsce²⁴.

Docierając do miejsca przeznaczenia, pełnomocnicy z reguły rozpoczynali swoją działalność od nawiązania kontaktu z Komendanturą Wojenną i miejscowym aktywem społeczno-politycznym i gospodarczym, a następnie organizowano szereg narad i wieców mieszkańców, na których wyjaśniano istotę zachodzących przemian. Na przełomie stycznia i lutego 1945 r. główny wysiłek organizacyjny przedstawiciele grupy operacyjnej KC PPR i miejscowego aktywu, oprócz wielu innych ważnych zadań, zmierzał przede wszystkim do powołania pierwszych komitetów powiatowych i miejskich PPR. Wynikało to głównie z faktu, że właśnie Komitety Powiatowe i Miejskie były w tym czasie podstawowymi ośrodkami życia partyjnego. Okazją do podsumowania pierwszego miesiąca działalności partii na terenie woj. pomorskiego stała się narada aktywu społeczno-politycznego, która została zorganizowana 20 lutego 1945 r. w Bydgoszczy. Na naradzie reprezentowane były prawie wszystkie nowo utworzone komitety PPR, z wyjątkiem Rypina i Brodnicy. Zebrani wysłuchali referatów A. Alstera, który mówił o sytuacji politycznej i zadaniach partii oraz F. Króla o przygotowaniach do realizacji reformy rolnej, a także sprawozdań starostów powiatowych i sekretarzy KP PPR. Wiele miejsca w obradach poświęcono sprawom repolonizacji Pomorza, aprowizacji, zorganizowaniu szkolnictwa, uruchomieniu przemysłu oraz realizacji reformy rolnej. Uczestnicy narady dokonali również wyboru Tymczasowego KW PPR. Funkcję I sekretarza miał objąć A. Alster, II sekretarzem miał zostać S. Kiryluk, a III — F. Król. Poza tym Romuald Bogdanowicz został sekretarzem do spraw przemysłu, a Karola Bąkowskiego z Bydgoszczy, Kazimierza Ślusarka z Torunia i Władysława Woźnickiego z Włocławka wybrano na członków Komitetu Wojewódzkiego²⁵. Nie wchodząc w szczegóły, należy stwierdzić, że mimo wyboru Alster nie pełnił w tym czasie funkcji I sekretarza KW PPR w Bydgoszczy. Był nim nadal S. Ki-

²⁴ CA KC PZPR, sygn. 85, Relacja A. Alstera z 28 III 1960 r.

²⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/1, Sprawozdanie z I Wojewódzkiej Konferencji PPR z 20 II 1945 r.

ryluk, który z tego stanowiska został odwołany przez KC PPR dopiero w dniu 23 czerwca 1945 r.²⁶

Wyłoniony na naradzie w dniu 20 lutego 1945 r. Tymczasowy KW PPR starał się wprowadzić do pracy partyjnej bardziej systematyczną i ukierunkowaną działalność. Główną troską instancji wojewódzkiej, obok dalszego rozwoju i umocnienia partii, były problemy bezpieczeństwa, współpracy z PPS, a także, przejęcie i odbudowa ziem nowo odzyskanych, stworzenie prasy partyjnej itp.²⁷ W ostatniej dekadzie lutego i w początkach marca 1945 r. powołano komitety powiatowe i miejskie na pozostałych obszarach województwa. Jako jedne z ostatnich zostały utworzone komitety w Świeciu, Sępólnie, Chojnicach i Tucholi. W północnej części województwa, a więc tam gdzie sytuacja była najtrudniejsza, poważna rola w tworzeniu poszczególnych komitetów i komórek partyjnych przypadła oficerom polityczno-wychowawczym WP²⁸.

Równolegle z zakładaniem komitetów powiatowych i miejskich przedstawiciele grupy operacyjnej KC PPR i zwerbownicy przez nich aktywnie prowadzili szeroką akcję propagandowo-wyjaśniającą, której celem było spopularyzowanie wśród społeczeństwa pomorskiego, a zwłaszcza wśród klasy robotniczej, idei i programu PPR. W Bydgoszczy np. w dniu 14 lutego 1945 r. zaplanowano przeprowadzenie zebrań informacyjno-propagandowych w Parowozowni i Warsztatach Głównych, Dyrekcji i służbie ruchu PKP, w fabryce „Fibrandta” i Rzeźni Miejskiej. W charakterze prelegentów — z referatem „Co to jest PPR” — najczęściej występowali członkowie grupy operacyjnej oraz inni aktywiści KM PPR²⁹. W Inowrocławiu podobną akcją zorganizowano w ramach „Tygodnia Uświadczenia Społecznego”³⁰. W małych ośrodkach, gdzie nie było większych zakładów pracy, akcje tego typu przybierały najczęściej charakter wieców ogólnomiejskich³¹. Z reguły, obok spraw ściśle partyjnych, na zebraniach tych poruszano także problemy reformy rolnej, nacjonalizacji przemysłu, niesienia pomocy walczącej armii, znaczenia sojuszu polsko-radzieckiego itp.

Wpływy polityczno-organizacyjne partii dotarły również na wieś, gdzie miała ona do spełnienia w tym czasie bardzo ważne zadania. Działacze PPR tworzyli tam komitety folwarczne, przygotowywali i przeprowadzali

²⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia KW PPR w Bydgoszczy z 23 VI 1945 r. Por. także na ten temat R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 73—74.

²⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Sprawozdanie z pierwszego posiedzenia KW PPR Pomorza z 6 III 1945 r.

²⁸ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 24—25.

²⁹ R. Kozłowski, *Rozwój...*, s. 242.

³⁰ M. Włodarski, *Powstanie...*, s. 208—209.

³¹ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 24.

reformę rolną oraz nadzorowali akcję siewną. Działalność ta cieszyła się uznaniem i poparciem ludności wiejskiej³².

Popularyzacja założeń programowych partii, a przede wszystkim aktywna postawa jej członków wobec wielu problemów życia codziennego, takich jak walka z drożyzną, aprowizacja, przydział mieszkań, usuwanie zniszczeń wojennych itp., zjednywały PPR zwolenników i sympatyków. Mimo, że nie do wszystkich środowisk udało się dotrzeć od razu, to jednak, już od marca poczynając, obserwujemy masowy napływ nowych członków w szeregi PPR³³. Według szacunkowych obliczeń B. Głębowicza wojewódzka organizacja PPR w końcu lutego 1945 r. skupiała około 4 tys. członków. W marcu liczba ta wzrosła do 20 tys., a w końcu kwietnia osiągnęła stan powyżej 28 tys. osób³⁴. Bliżej rozwój liczebny pomorskiej organizacji PPR obrazują dane zawarte w tab. 1³⁵.

Burzliwy rozwój szeregów partyjnych w miesiącach wiosennych 1945 r. był zjawiskiem charakterystycznym dla sytuacji ogólnopolskiej i wiązał się bezpośrednio z realizacją wytycznych Komitetu Centralnego w sprawie przekształcenia PPR z partii kadrowej w partię masową³⁶. Jednakże procesowi temu od samego początku towarzyszyło szereg zjawisk ujemnych, które wypaczały jego podstawowe założenia. W większości wypadków nabór nowych członków ograniczał się do ich rejestracji przez poszczególne komitety z pominięciem komórek partyjnych i rekomendacji wprowadzających. Nadmierny liberalizm w tej dziedzinie spowodował, że do partii przeniknęło wielu ludzi nie związanych z nią ideowo ani też pod względem klasowym³⁷. Te niekorzystne zjawiska towarzyszące procesowi przekształcania się PPR w organizację masową zwróciły uwagę instancji wojewódzkiej i KC PPR³⁸. W najbliższych miesiącach sprawy te stały się przedmiotem oddzielnej kampanii organizacyjno-politycznej³⁹.

Ważny etap w rozwoju pomorskiej organizacji partyjnej stanowiła I Wojewódzka Konferencja PPR, obradująca w Bydgoszczy w dniach

³² B. Głębowicz, *Realizacja reformy rolnej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w województwie pomorskim w latach 1945—1948*, Toruń 1966, s. 45—51.

³³ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 28—32.

³⁴ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 202—203.

³⁵ CA KC PZPR, sygn. 285/IX-55, 57, 58, Ankiety statystyczne KC PPR za lata 1945—1947; AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/7, 1/VI/8, 1/VI/9, 1/VI/10, Ankiety sprawozdawcze KW PPR w Bydgoszczy za lata 1945—1948; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 203; N. Kołomejczyk, *PPR 1944—1945*, Warszawa 1965, s. 277.

³⁶ N. Kołomejczyk, *PPR...*, s. 88—102.

³⁷ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 203.

³⁸ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 33.

³⁹ PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki KC, VIII 1944 — XII 1945*, Warszawa 1959, s. 124—131; N. Kołomejczyk, *PPR...*, s. 98—102.

Tabela 1
Rozwój liczebny PPR w woj. pomorskim w latach 1945—1948

Miesiąc	1945	1946	1947	1948
Styczeń	—	26 133	71 085	81 164
Luty	4 000	27 981	78 144	85 574
Marzec	20 000	30 668	83 588	90 243
Kwiecień	28 813	32 855	84 352	92 956
Maj	27 606	34 688	86 422	92 043
Czerwiec	29 139	35 968	86 625	90 653
Lipiec	23 422	36 286	87 674	91 485
Sierpień	20 196	38 098	76 358	91 480
Wrzesień	19 287	48 057	78 061	91 462
Październik	21 308	50 002	78 928	90 118
Listopad	22 217	54 533	80 351	87 865
Grudzień	24 391	61 061	80 999	87 865

6—7 kwietnia 1945 r., która oficjalnie zakończyła okres tymczasowości władz wojewódzkich. Zasadniczą treścią Konferencji były dwa referaty: Ryszarda Strzeleckiego — „Sytuacja polityczna i zadania Partii” i Antoniego Alstera — „Zadania organizacyjne Partii na Pomorzu” oraz sprawozdanie Franciszka Króla o przebiegu reformy rolnej w woj. pomorskim, a także sprawozdania z poszczególnych powiatów, dyskusja i podjęcie rezolucji⁴⁰. W dyskusji podniesiono również, niezwykle ważny dla woj. pomorskiego, problem Polaków wpisanych na niemieckie listy narodowościowe⁴¹.

W celu przekazania uwag o Konferencji oraz dla wyjaśnienia wielu istotnych problemów organizacyjnych i politycznych z polecenia Strzeleckiego jeszcze 7 kwietnia 1945 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu Wojewódzkiego, na którym między innymi wybrano nową Egzekutywę. Sekretarzami KW PPR zostali: A. Alster, S. Kiryłuk i F. Król. W celu usprawnienia pracy Komitetu Wojewódzkiego i osiągnięcia lepszych efektów postanowiono powołać 7 wydziałów. Dokonano również częściowej ich obsady personalnej⁴². Nie były one jednak w pełni przygotowane do wykonywania powierzonych im zadań. Na przykład Wydział Rolny, który ze względu na realizację reformy rolnej, świadczenia rzeczowe itp., był z pewnością jednym z najważniejszych wydziałów KW,

⁴⁰ J. Chałmota, *Z działalności...*, s. 63.

⁴¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/1, Protokół z drugiego dnia obrad Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy w dniach 6—7 IV 1945 r.; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 14—22.

⁴² AKW PZPR-B, sygn. 1/I/1, Protokół z drugiego zebrania KW PPR Pomorza w dniu 7 IV 1945 r.

został zorganizowany dopiero w październiku 1945 r.⁴³ Podobnie przedstawiała się sytuacja z innymi wydziałami⁴⁴.

W dniu 16 kwietnia 1945 r. Plenum KW powołało Wojewódzką Komisję Kontroli Partyjnej w następującym składzie: Lena Biłska, Kazimierz Czapski i Kazimierz Ślusarek. W ten sposób zakończony został proces formowania się władz wojewódzkich PPR⁴⁵.

Po I Wojewódzkiej Konferencji na czoło problemów nurtujących organizację zaczyna się wysuwać troska o jakość szeregów partyjnych. Problemami tymi zajęło się między innymi wspomniane wyżej Plenum z 16 kwietnia 1945 r. Z ramienia Komitetu Wojewódzkiego akcją „oczyszczania” partii z elementów niepożądanych miała kierować nowo powołana Komisja Kontroli Partyjnej⁴⁶. Opierając się na uchwałach majowego Plenum KC PPR i okólniku z 7 maja 1945 r. Komitet Wojewódzki przystąpił do realizacji wytycznych władz centralnych. Na tej podstawie wydano szereg okólników dla komitetów powiatowych i miejskich oraz powołano komisje weryfikacyjne, które miały czuwać nad całością prowadzonej akcji. Masowo organizowano zebrania komórek terenowych, na których rozpatrywano i zatwierdzano lub odrzucano podania o przyjęcie do partii. Przeprowadzono jednocześnie zebrania wyborcze w komórkach partyjnych i kontrolę legitymacji⁴⁷.

Przebudowa struktury organizacyjnej partii, prowadzona jednocześnie z akcją weryfikacyjną, była bardzo trudnym przedsięwzięciem i w wielu organizacjach terenowych przeciągnęła się do jesieni 1945 r.⁴⁸ W związku z realizacją tych zadań miał miejsce okresowy spadek liczby członków w poszczególnych organizacjach powiatowych i miejskich oraz w skali całego województwa (zob. tab. 1). Według danych z 30 kwietnia 1945 r., a więc jeszcze przed rozpoczęciem weryfikacji, organizacja wojewódzka skupiała ogółem 28 813 członków. Natomiast po jej zakończeniu, w dniu 30 września, liczba ta spadła do 19 287 osób. Największe ubytki, wynoszące od 60 do 85% ogólnego stanu członków, odnotowano w powiatach: aleksandrowskim, inowrocławskim, lipnowskim, włocławskim, a więc tam,

⁴³ AKW PZPR-B, sygn. 1/VIII/1, Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c październik—listopad 1945 r.

⁴⁴ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 77.

⁴⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/1, Protokół z trzeciego zebrania KW PPR Pomorza z 16 IV 1945 r.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 33—35; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 203; M. Włodarski, *Powstanie...*, s. 213—215; N. Kołomejczyk, *PPR...*, s. 102—123.

⁴⁸ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-8, Sprawozdanie instruktora organizacyjnego KC PPR J. Szpilskiego z 21 VIII 1945 r.; AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie organizacyjne KW PPR Pomorze (bez daty).

gdzie miał miejsce najbardziej żywiłowy nabór do PPR. Warto przy tym podkreślić, że w tym samym czasie niektóre inne organizacje systematycznie zwiększały swój stan liczebny. Należała do nich między innymi organizacja bydgoska (miejska), chojnicka, grudziądzka, toruńska i sępoleńska. Natomiast w pozostałych organizacjach woj. pomorskiego nastąpił stosunkowo niewielki spadek liczby członków⁴⁹.

Spadek liczebności organizacji wojewódzkiej PPR, chociaż bardzo poważny, nie oznaczał jednakże zmniejszenia się jej wpływów organizacyjnych i politycznych. Wręcz przeciwnie, uporządkowanie ewidencji i usunięcie elementów niepożądanych wpłynęło dodatnio na podniesienie dyscypliny wewnątrzpartyjnej, na większą sprężystość poszczególnych organizacji i instancji partyjnych oraz na operatywność działania nie tylko na polu partyjnym. Do najlepiej pracujących komitetów zaliczano w tym czasie KP PPR w Toruniu, Szubinie, Grudziądzu i Wyrzysku. Najslabiej natomiast oceniano komitety w Inowrocławiu, Sępólnie, Rypinie i Lipnie⁵⁰.

W maju i czerwcu 1945 r. we wszystkich miastach powiatowych i wydzielonych odbyły się konferencje partyjne, w których uczestniczyli także członkowie i pracownicy KW PPR. Zasadniczym celem tych konferencji była przede wszystkim reorganizacja i ulepszenie metod pracy komitetów i komórek partyjnych⁵¹. W tym czasie dokonano także szeregu przesunięć personalnych na stanowiskach I i II sekretarzy w komitetach powiatowych i miejskich, starając się obsadzić te funkcje najbardziej odpowiednimi ludźmi. Część dotychczasowych sekretarzy skierowano do szkół partyjnych lub na niższe stanowiska. W Lipnie zmieniono nawet cały skład Komitetu Powiatowego⁵².

Jedną z podstawowych bolączek i jednocześnie trosk Komitetu Wojewódzkiego w 1945 r., a także w latach następnych, był brak aktywu partyjnego. Organizacja pomorska w podstawowej swej masie składała się z ludzi o niewielkim stażu partyjnym. Deficyt kadr szczególnie ostro występował w dolowych i średnich ogniwach aparatu partyjnego. Wojewódzka Szkoła Partyjna w Bydgoszczy, która rozpoczęła działalność 5 maja 1945 r., była pomyślana właśnie jako kuźnia kadr niższego szczebla partyjnego. Do końca 1948 r. szkołę opuściło 1649 absolwentów⁵³.

⁴⁹ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 29.

⁵⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie KW PPR w Bydgoszczy za m-c sierpień 1945 r.

⁵¹ J. Chamoł, *Z działalności...*, s. 71.

⁵² OKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie organizacyjne KW PPR w Bydgoszczy (bez daty); J. Chamoł, *Z działalności...*, s. 71–72.

⁵³ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-59/2, Szkoły Partyjne.

W dniach 7 i 8 lipca 1945 r. obradowała w Bydgoszczy II Wojewódzka Konferencja PPR, która dokonała oceny zachodzących zmian w partii i wytyczyła dalsze kierunki działań w tym zakresie. W obradach uczestniczył delegat KC PPR — Roman Zambrowski. Zasadniczy referat wygłosił A. Alster, ustosunkowując się do wielu zagadnień międzynarodowych i ogólnokrajowych, a także naświetlając sytuację polityczną i społeczno-gospodarczą w woj. pomorskim. Po referacie wywiązała się szeroka dyskusja, w trakcie której ujawniły się pewne tendencje sekciarskie i niezrozumienie istoty aktualnej polityki partii⁵⁴. Tendencje te utrudniały partii prowadzenie polityki jednolitifrontowej i budowę Bloku Demokratycznego, dlatego też były ostro zwalczane przez kierownictwo wojewódzkie PPR⁵⁵.

Konferencja dokonała także wyboru Komitetu Wojewódzkiego, a dwa dni później ukonstytuowała się Egzekutywa w następującym składzie: Antoni Alster — I sekretarz, Antoni Kuligowski — II sekretarz, Franciszek Król, Marian Adamowicz, Jan Grudziński, Karol Bąkowski, Kazimierz Ślusarek, Henryk Malinowski, Henryk Wincza, Wojciech Wiechno i Józef Duliasz⁵⁶.

Nowo wyłoniona Egzekutywa w swej działalności wiele miejsca i czasu poświęcała zagadnieniom polityczno-organizacyjnym, a zwłaszcza starała się ulepszyć pracę komórek partyjnych. Nadal kładziono duży nacisk na porządkowanie dokumentacji i ewidencji partyjnej. Wobec zbliżających się wyborów delegatów na I Zjazd PPR i konieczności wymiany legitymacji tymczasowych na stałe, problem ten Komitet Wojewódzki starał się rozwiązać jak najszybciej⁵⁷. Na przełomie 1945 i 1946 r. doskonalila się również struktura organizacyjna Komitetu Wojewódzkiego i podległych mu instancji terenowych. W tym czasie powołano szereg nowych Wydziałów KW oraz zreorganizowano stare⁵⁸.

Te oraz inne przedsięwzięcia organizacyjno-polityczne spowodowały, że już od jesieni 1945 r. rozpoczął się systematyczny rozwój liczebny i organizacyjny PPR w woj. pomorskim. Wzmoczona aktywność komitetów i organizacji różnych szczebli, przejawiająca się między innymi w zwielokrotnionej propagandzie partyjnej, głównie na terenie zakładów

⁵⁴ J. Chamot, *Z działalności...*, s. 74—75.

⁵⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie organizacyjne KW PPR Pomorza (bez daty); *ibid.*, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia KW PPR Pomorza z 10 VII 1945 r.

⁵⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia KW PPR Pomorza z 10 VII 1945 r.

⁵⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia KW PPR w Bydgoszczy z 31 VII 1945 r.

⁵⁸ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 103.

przemysłowych oraz uczestniczenie niemal we wszystkich dziedzinach życia społecznego i gospodarczego, przyniosło bardzo szybko pozytywne efekty. W grudniu 1945 r. szeregi partyjne w woj. pomorskim liczyły 24 391 członków, w tym 14 110 robotników, 7753 chłopów i 2528 pracowników umysłowych⁵⁹. Największy wzrost liczebny odnotowały wówczas organizacje pepeerowskie w Bydgoszczy — 360 członków, Rypinie — 230 i we Włocławku — 228. W grupach socjalnych najwięcej przybyło robotników — około 1500 osób. Dużo większy niż w poprzednich miesiącach był także odsetek inteligencji — 320⁶⁰. Według opinii Komitetu Wojewódzkiego najlepiej pracowały na przełomie 1945 i 1946 r. organizacje PPR w Bydgoszczy (miasto), Chełmnie, Szubinie, Grudziądzu, Inowrocławiu (miasto i powiat), Toruniu (miasto), Włocławku (miasto i powiat) i Wyrzysku⁶¹.

W niemałym stopniu do wzrostu aktywności partii przyczyniły się przygotowania do I Zjazdu PPR, który odbył się w grudniu 1945 r., a **później szeroko zakrojona kampania pozjazdowa** oraz realizacja uchwał podjętych na Zjeździe. Znaczenie tego faktu dla rozwoju PPR podkreślano niejednokrotnie w ówczesnych dokumentach i sprawozdaniach partyjnych. Zgodnie z uchwałami Plenum lipcowego KC PPR (1945 r.) kampanię przedjazdową rozpoczęto od zebrań sprawozdawczo-wyborczych w komórkach partyjnych, na których wybierano delegatów na konferencje miejskie i powiatowe, a te z kolei wybierały delegatów bezpośrednio na Zjazd⁶². W woj. pomorskim wszystkie zaplanowane konferencje odbyły się w październiku 1945 r. Pomorską organizację pepeerowską reprezentowało na Zjeździe 110 delegatów⁶³. Na konferencjach i zebraniach sprawozdawczo-wyborczych, oprócz spraw organizacyjnych i ideologicznych rozpatrywano również problemy gospodarcze, a zwłaszcza kwestie zaopatrzenia rynku, płac, wydajności pracy itp.⁶⁴ Całą kampanię przedjazdową, mimo jej wybitnie wewnątrzpartyjnego charakteru, starano się łączyć ze sprawami ogólniejszymi. W tym właśnie czasie podjęto starania o umoc-

⁵⁹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/7, Miesięczne ankiety statystyczne KW PPR w Bydgoszczy.

⁶⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c październik 1945 r.

⁶¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/1, Protokół z miesięcznej narady sekretarzy powiatowych i miejskich w Bydgoszczy z 18 II 1946 r.

⁶² AKW PZPR-B, sygn. 1/V/1, Uchwała KC PPR z 11 VII 1945 r. w sprawie zwołania zjazdu partyjnego.

⁶³ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c październik 1945 r.

⁶⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy od 1 IX do 15 X 1945 r.

nienie wpływów partii w ZSCh, w gminnych radach narodowych, w związkach zawodowych itd. Dążono również do zacieśnienia współpracy z PPS. Jednocześnie poszczególne instancje i komórki partyjne rozpoczęły wzmożoną akcję werbunkową wśród robotników, chłopów i inteligencji⁶⁵.

O wiele szerszy zasięg miała kampania pozjazdowa, która została przekształcona w dyskusję ogólnonarodową nad programem społeczno-politycznym partii uchwalonym na I Zjeździe. Wykraczała ona daleko poza ramy samej partii i w pewnym sensie stanowiła pierwowzór późniejszych kampanii tego typu. Doceniając znaczenie uchwał I Zjazdu, które, najogólniej rzecz biorąc, wyznaczały dalszy kierunek przemian społeczno-politycznych i gospodarczych kraju, Komitet Wojewódzki oraz komitety miejskie i powiatowe poświęcały wiele uwagi akcji ich popularyzacji. Na ten właśnie odcinek pracy, aktualnie najważniejszy, kierowano najbardziej wyrobiony politycznie aktyw. Sprawy te były tematem rozważań kilku kolejnych posiedzeń Egzekutyw KW PPR w Bydgoszczy, między innymi 15 i 24 grudnia 1945 r.⁶⁶ Według wstępnych założeń kampania pozjazdowa na terenie województwa miała być przeprowadzona w dwóch etapach w okresie sześciu tygodni (od 15 grudnia 1945 r. do końca stycznia 1946 r.). Dla usprawnienia akcji sprawozdawczej i nadania jej jednolitego kierunku Wydziały Organizacyjny i Propagandy KW opracowały specjalny program, w którym duży nacisk położono na konieczność dotarcia z materiałem zjazdowym do wszystkich organizacji partyjnych, a także zwracano uwagę na potrzebę prowadzenia szerokiej kampanii werbunkowej, aby jak najszybciej zrealizować jedną z uchwał Zjazdu — walkę o milionową partię⁶⁷.

Pierwszy etap kampanii sprawozdawczej polegał przede wszystkim na organizowaniu i obsługiwaniu konferencji miejskich i powiatowych aktywów partyjnego. W woj. pomorskim wspomniane konferencje odbyły się do końca grudnia 1945 r. Referaty sprawozdawcze najczęściej wygłaszali członkowie Komitetu Wojewódzkiego oraz inni uczestnicy I Zjazdu. Z reguły w konferencjach tych uczestniczył szeroki aktyw terenowy, np. w Bydgoszczy (miasto) brało udział 1000 członków partii, we Włocławku — 600, w Rypinie — 400, który następnie upowszechniał idee Zjazdu na najniższych szczeblach organizacyjnych partii. W styczniu 1946 r., oprócz zebrań w dołowych komórkach partyjnych, Komitet Wojewódzki oraz komitety miejskie i powiatowe rozpoczęły akcję organizowania wieców w miastach, zebrań i masówek w fabrykach i instytucjach, które

⁶⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c październik 1945 r.

⁶⁶ AKW PZPPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokoły z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 15 i 24 XII 1945 r.

⁶⁷ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 105.

z kolei miały spopularyzować uchwały Zjazdu wśród szerokich rzesz bezpartyjnych⁶⁸. Właśnie ten drugi etap miał najbardziej masowy charakter. W styczniu 1946 r. zorganizowano na terenie całego województwa około 360 wieców i zebrań otwartych, w których uczestniczyło około 77 tys. osób⁶⁹. Równolegle z akcją propagandową na rzecz Zjazdu zbiegła się w czasie akcja zebrań i wieców poselskich. Tą między innymi drogą zamierzano zapoznać społeczeństwo z uchwałami IX Sesji KRN. Jedną z istotnych uchwał tej Sesji była ustawa o nacjonalizacji przemysłu z 3 stycznia 1946 r.⁷⁰

Już ten pobieżny przegląd spraw związanych z I Zjazdem daje możliwość zorientowania się w sile i rozmachu podjętej wówczas kampanii propagandowej, którą można porównać z tak wielkimi akcjami politycznymi jak referendum czy kampania wyborcza do Sejmu Ustawodawczego. Instancje partyjne widziały w tej akcji nie tylko jedną z dróg upowszechnienia idei zjazdowych, ale wiązały z nią również wiele innych zadań organizacyjnych. Zakładano, że uda się niejako przy okazji uaktywnić działalność komórek i komitetów partyjnych z różnych szczebli, podnieść ogólny poziom świadomości politycznej członków partii, a także zdynamizować wzrost szeregów partyjnych. Szerokim frontem przystąpiono do werbunku inteligencji, która dotychczas w podstawowej swej masie trzymała się na uboczu życia politycznego. W niektórych ośrodkach miejskich województwa, jak np. w Bydgoszczy, zorganizowano nawet specjalną kampanię pozjazdową wyłącznie dla tej grupy społecznej⁷¹.

W styczniu 1946 r. szeregi partii w woj. pomorskim liczyły już 26 133 członków i w stosunku do miesiąca poprzedniego (grudzień 1945 r.) powiększyły się o 1742 osoby (zob. tab. 1). Największy przyrost odnotowały wówczas organizacje miejskie w Bydgoszczy — 468, Toruniu — 337, Włocławku — 211 i Inowrocławiu — 119⁷². Nie rozpatrując wielu istotnych problemów związanych z rozwojem liczebnym i organizacyjnym partii, należy stwierdzić, że wysiłek komórek, komitetów i instancji partyjnych nie ograniczył się do jednorazowej akcji werbunkowej. Trwał on w zasadzie nieprzerwanie, z krótkimi tylko zahamowaniami, aż do momentu rozpoczęcia przygotowań partii do zjednoczenia polskiego ruchu

⁶⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c grudzień 1945 r.

⁶⁹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Załącznik do sprawozdania na III Wojewódzką Konferencję PPR. Zestawienie wieńców z przełomu 1945 i 1946 r.

⁷⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za styczeń—luty 1946 r.

⁷¹ R. K o z ł o w s k i, *Rozwój...*, s. 248.

⁷² AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za styczeń—luty 1946 r.

Tabela 2
 Stan liczebny organizacji miejskich i powiatowych PPR
 woj. pomorskiego w latach 1945—1948

Lp.	Miasto—powiat	1945		1946		1947		1948	
		IX	XII	IV	XII	IV	XII	IV	XI
1	Aleksandrów	1 900	1 976	1 838	3 360	3 690	3 396	4 200	4 023
2	Brodnica	396	1 111	1 286	2 557	2 934	2 610	2 762	2 701
3	Bydgoszcz — m.	1 001	1 814	3 788	9 100	12 611	11 537	15 225	14 660
4	Bydgoszcz — pow.	323	668	1 286	2 557	3 012	2 350	2 546	2 497
5	Chełmno	528	605	860	1 816	2 542	2 038	2 599	2 340
6	Chojnice	323	398	542	969	1 715	1 755	2 078	1 018
7	Grudziądz — m.	642	797	1 134	2 368	4 200	4 541	5 366	5 644
8	Grudziądz — pow.	898	1 011	1 159	2 127	3 064	2 248	2 688	2 357
9	Inowrocław — m.	470	532	1 163	2 514	3 305	3 327	4 038	4 190
10	Inowrocław — pow.	969	1 269	1 530	3 080	4 678	4 627	5 552	4 955
11	Lipno	700	960	1 225	2 500	3 665	2 995	3 353	2 506
12	Lubawa	464	b.d.	775	1 323	2 287	1 979	2 412	1 918
13	Rypin	999	1 284	1 730	2 776	3 365	2 220	2 778	2 663
14	Sępólno	300	369	552	720	1 048	1 139	1 249	1 159
15	Szubin	1 633	1 689	1 954	2 702	2 821	3 017	3 258	3 050
16	Świecie	642	868	1 141	1 953	3 463	2 895	3 575	3 258
17	Toruń — m.	655	994	2 209	5 000	6 349	6 724	5 859	5 661
18	Toruń — pow.	1 138	1 300	1 567	2 790	3 770	3 389	3 966	3 655
19	Tuchola	312	386	501	1 044	1 607	1 721	2 089	2 075
20	Wąbrzeźno	404	617	880	1 865	2 308	2 115	2 705	2 543
21	Włocławek — m.	1 314	1 878	2 311	3 952	5 278	5 554	4 869	4 759
22	Włocławek — pow.	1 009	1 193	1 452	2 564	4 056	3 768	4 385	3 915
23	Wyrzyk	556	740	912	1 975	2 664	2 784	3 132	3 094
Razem:		17 576	22 509	31 805	61 412	84 432	78 729	90 694	84 641

robotniczego w 1948 r. Warto przy tym podkreślić, że pomorska organizacja partyjna była pod tym względem jedną z najlepszych w kraju⁷³. Rozwój liczebny poszczególnych organizacji powiatowych i miejskich PPR w woj. pomorskim bliżej ilustrują dane zawarte w tab. 2⁷⁴.

W kwietniu 1946 r., a więc w okresie wyteżonej akcji werbunkowej i zaostrażającej się walki politycznej z opozycją antydemokratyczną, podjęto również odpowiednie przygotowania do mającej się odbyć kolejnej Konferencji Wojewódzkiej PPR. III Wojewódzka Konferencja PPR obradowała w Bydgoszczy w dniach 5 i 6 maja 1946 r. Na 307 delegatów uprawnionych do udziału w Konferencji, na sali obrad obecnych było 208, co niewątpliwie świadczyło o słabej ciągle jeszcze dyscyplinie partyjnej. W obradach uczestniczył delegat KC PPR Jakub Berman, który wygłosił referat o sytuacji politycznej w kraju i na arenie międzynarodowej. Natomiast referat sprawozdawczy z działalności Komitetu Woje-

⁷³ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/2, O kampanii werbunkowej. List KC PPR do KW z 1946 r.

⁷⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/7-10, Ankiety statystyczne KW PPR w Bydgoszczy za lata 1945—1948.

wódzkiego i całej wojewódzkiej organizacji przedstawił zebrany delegatom A. Alster. W referacie wskazano na olbrzymi dorobek partii w wielu dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Jednakże obok sukcesów PPR na Pomorzu miała sporo braków i niedociągnięć. Według słów Alstera zbyt słabe wpływy posiadała partia w środowisku wiejskim, zwłaszcza w ZSCh, w gminnych radach narodowych i zarządach gminnych. Potwierdzeniem słów Alstera mogła być w pewnym stopniu dysproporcja występująca w rozwoju partii na wsi i w miastach. I tak w okresie sprawozdawczym szeregi PPR w miastach powiększyły się prawie 100%, a na wsi tylko o 25%. Do pilnych zadań zaliczył Alster także potrzebę wzmocnienia dyscypliny partyjnej, podniesienia świadomości politycznej członków PPR i dalszą kontynuację akcji werbunkowej. Zarówno tezy referatu Alstera, jak i głosy w dyskusji znalazły odbicie w uchwalonej rezolucji, która wyznaczała główne kierunki działań dla nowych władz wojewódzkich na najbliższy okres⁷⁵.

W drugim dniu obrad wybrany został 28-osobowy Komitet Wojewódzki. Na pierwszym posiedzeniu Komitetu została wyłoniona Egzekutywa w następującym składzie: Antoni Alster (I sekretarz), Antoni Kuligowski (II sekretarz), Włodzimierz Stankiewicz (III sekretarz), Karol Bąkowski, Ryszard Borowy, Roman Hućko, Antoni Jakubowicz, Stanisław Jaworski, Józef Jurkowski, Roman Kulasek i Wojciech Wiechno⁷⁶.

III Konferencja Wojewódzka wskazywała na potrzebę prowadzenia wzmocnionej akcji werbunkowej, szczególnie na wsi, ale PPR na Pomorzu w okresie wiosenno-letnim 1946 r. nie miała na tym polu zbyt wielkich sukcesów. Wiązało się to bezpośrednio z sytuacją polityczną, jaka wytworzyła się po odrzuceniu przez PSL propozycji utworzenia wspólnego bloku wyborczego. PSL, jako legalnie działająca partia opozycyjna, dążyła do zahamowania procesu dokonujących się przemian społeczno-politycznych w kraju. Nie chodziło tu o zasady przyszłego ustroju konstytucyjnego, formę rządów itp., ale po prostu o to, co dokonywało się w powojennej Polsce, nie mieściło się w ramach koncepcji politycznych przywódców PSL. Według nich, najogólniej rzecz biorąc, Polska miała pozostać państwem burżuazyjnym zarówno w sferze stosunków ekonomicznych, jak i politycznych. Była to więc walka o przyszłość polityczną kraju. W wielkie kampanie polityczne, jakimi były z pewnością kampanie przedreferendalne i przedwyborcze, PPR zaangażowała wszystkie najlepsze swoje siły. W tych warunkach mniejsze zainteresowanie instancji partyjnych sprawami rozwoju liczebnego i organizacyjnego PPR wydaje

⁷⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/2, Protokół z III Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy w dniach 5—6 V 1946 r.

⁷⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/2, Protokół z pierwszego posiedzenia KW PPR w Bydgoszczy z 6 V 1946 r.

się w pełni uzasadnione, chociaż, co należy podkreślić, nie zniknęły one całkowicie z pola widzenia komitetów różnych szczebli.

Nie rozpatrując bliżej skomplikowanych zagadnień związanych bezpośrednio z referendum i wyborami do Sejmu Ustawodawczego, warto przytoczyć kilka faktów, świadczących o olbrzymim wysiłku pomorskiej organizacji partyjnej w tych akcjach. Tylko w czerwcu 1946 r. w ramach kampanii przedreferendalnej PPR zorganizowała lub współuczestniczyła w organizowaniu 2708 wieców, zebrań i masówek, w których brało udział ponad 439 tys. ludzi⁷⁷. Według informacji Alstera do akcji referendalnej PPR zmobilizowała od 20 do 25% ogółu swoich członków⁷⁸. Podobnie wyglądała sytuacja w okresie kampanii przedwyborczej. Wystarczy stwierdzić, że udało się wówczas zmobilizować około 60% ogółu członków partii i skierować ich do akcji przygotowania wyborów do Sejmu Ustawodawczego⁷⁹.

Na spadek dynamiki wzrostu szeregów partyjnych w okresie wiosenno-letnim 1946 r., obok zaangażowania się PPR w akcję przedreferendalną, wpłynęła również z pewnością sytuacja polityczna. Zwłaszcza w ostatnich dwóch miesiącach przed referendum, mimo niewątpliwych sukcesów Bloku Demokratycznego, dał się zauważyć wzrost aktywności podziemia terrorystycznego i legalnej opozycji⁸⁰. W pewnym stopniu obniżenie się dynamiki wzrostu szeregów partyjnych mogło być rezultatem braku umiejętności kojarzenia celów ogólniejszych z rozwojem liczebnym i organizacyjnym PPR. W miarę upływu czasu i zdobywania doświadczenia i ten problem udało się przezwyciężyć. Już jesienią 1946 r., mimo zaangażowania partii w akcję przedwyborczą, jej szeregi zaczęły szybko rosnać (zob. tab. 1 i 2).

Stały wzrost szeregów partyjnych traktowany był przez kierownictwo PPR jako świadectwo prężności działania i poparcia dla programu realizowanego przez partię. Problem ten był wielokrotnie przedmiotem narad i posiedzeń Komitetu Wojewódzkiego oraz instancji terenowych. Na przykład na posiedzeniu w dniu 2 września 1946 r. Egzekutywa KW opracowała plan masowej akcji werbunkowej, który następnie został rozesłany w teren w formie wytycznych⁸¹. Akcja werbunkowa z przełomu

⁷⁷ R. Kozłowski, *Referendum ludowe w woj. pomorskim (bydgoskim) w 1946 r.*, Zesz. Nauk. UMK, Historia VII, Toruń 1972, s. 106.

⁷⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/14, Sprawozdanie I sekretarza KW PPR w Bydgoszczy za okres przygotowawczy do referendum i referendum (bez daty).

⁷⁹ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 223.

⁸⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/14, Wyciągi ze sprawozdań sekretarzy KP i KM dotyczące nastrojów wśród ludności; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 219—220.

⁸¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdania Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c lipiec, sierpień i wrzesień 1946 r.

1946 i 1947 r. nosiła w sobie także pewne elementy rywalizacji z bratnią PPS. Musiało to siłą rzeczy odbić się na zwartości jednolitego frontu klasy robotniczej. Nierzadko zdarzały się sytuacje, w których obie strony uciekały się do administracyjnych metod werbunku⁸².

Władze wojewódzkie i instancje terenowe w dalszym ciągu przywiązywały duże znaczenie do rozwoju partii w środowisku robotniczym i chłopskim, ale jednocześnie coraz mocniej akcentowano potrzebę dotarcia do tych środowisk i grup zawodowych, które były w partii słabo reprezentowane, jak np. kolejarze, pocztowcy, służba zdrowia itp.⁸³ Jednym z najsłabiej upartyjnionych środowisk w tym czasie było nauczycielstwo. Próbując przełamać trudności na tym odcinku, 24 listopada 1946 r. Komitet Wojewódzki zorganizował specjalną naradę nauczycieli członków PPR. Było ich zresztą w całym województwie zaledwie 90, a w konferencji uczestniczyło 50. Na konferencji zastanawiano się głównie nad sposobami wciągnięcia nauczycieli do partii⁸⁴. Podejmowano także wysiłki zmierzające do uaktywnienia politycznego kobiet. Do akcji propagandowej włączyły się „Trybuna Pomorska” i „Ziemia Pomorska”. Dnia 21 października 1946 r. miała odbyć się wojewódzka narada aktywu kobiecego, a w dalszej kolejności zapowiadano zwołanie podobnych narad w powiatach⁸⁵.

Już na podstawie tych kilku przykładów można się zorientować w zasięgu podjętej wówczas kampanii werbunkowej. Wysiłek ten przyniósł bardzo szybko pożądane efekty. W ostatnich czterech miesiącach 1946 r. szeregi wojewódzkiej organizacji partyjnej wzrastały przeciętnie o 6 tys. nowych członków, a w styczniu 1947 r. przyrost ten wyniósł nawet około 10 tys. osób. Dynamika wzrostu szeregów partyjnych została zahamowana w marcu 1947 r., a w sierpniu tego roku odnotowano nawet poważny spadek liczby członków (zob. tab. 1). Sprawą tą zajmiemy się bliżej w innym miejscu, a tutaj warto jeszcze zwrócić uwagę, że największy przyrost liczebny na przełomie 1946 i 1947 r. odnotowały organizacje miejskie w Bydgoszczy i Toruniu, a następnie powiatowe w Inowrocławiu, Lipnie, Świeciu i Wąbrzeźnie (zob. tab. 2). Pomiędzy

⁸² AKW PZPR-B, sygn. 2/VI/1, Protokół z rozszerzonego posiedzenia KM PPR w Bydgoszczy w dniu 3 IX 1946 r.; R. Kozłowski, *Rozwój...*, s. 253—255.

⁸³ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 2 IX 1946 r.; *ibid.*, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 17 X 1946 r.

⁸⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/3, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy od 15 X do 10 XII 1946 r.

⁸⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 17 X 1946 r.

III a IV Konferencją Wojewódzką PPR (maj 1946 — maj 1947) nastąpił także szybki rozwój sieci organizacyjnej partii. Powstały w tym czasie 52 nowe Komitety (22 gminne i 30 fabrycznych) oraz 1040 komórek partyjnych⁸⁶.

Po zwycięstwie Bloku Demokratycznego w wyborach do Sejmu Ustawodawczego i po zakończeniu wielkich batalii politycznych, w działalności instancji wojewódzkiej obserwujemy coraz większą koncentrację na zagadnieniach wewnątrzpartyjnych. Główną troską Komitetu Wojewódzkiego stała się teraz konieczność podniesienia poziomu ideologicznego i politycznego nowo zwербowanych członków partii. Wprawdzie nie zrezygnowano z dalszego prowadzenia akcji werbunkowej, zakładano nawet osiągnięcie stanu 100 tys. członków do maja 1947 r., ale rzeczywistość nakazywała weryfikację tych założeń. Po wyborach do Sejmu wśród aktywu terenowego dały się zauważyć objawy pewnego rodzaju zmęczenia, co uwidoczniło się między innymi w osłabieniu tempa sprawozdawczości i oceny wyborów w dołowych organizacjach⁸⁷.

W lutym 1947 r. podjęto wstępne przygotowania do mającej się odbyć w maju Konferencji Wojewódzkiej PPR. W okresie od 15 lutego do 30 marca zaplanowano przeprowadzenie kampanii sprawozdawczo-wyborczej w komórkach fabrycznych, komitetach gminnych i dzielnicowych, a w kwietniu miały się odbyć konferencje powiatowe i miejskie⁸⁸. Władze wojewódzkie szczególnie starannie przygotowywały się do czwartej już z kolei konferencji. Chodziło nie tylko o dopracowanie strony organizacyjnej, ale również o zapewnienie jej wysokiego poziomu politycznego⁸⁹.

IV Konferencja Wojewódzka PPR obradowała w Bydgoszczy w dniach 10 i 11 maja. Do udziału w Konferencji uprawnionych było 424 delegatów, ale tylko 337 przybyło na obrady. Powtórzyła się więc sytuacja sprzed roku, mimo że Komitet Wojewódzki przywiązywał tym razem szczególną wagę do starannego doboru delegatów. Zgodnie z utartym już zwyczajem, referat polityczny wygłosił przedstawiciel KC PPR — Roman Zambrowski. Według jego oceny cała kampania werbunkowa z przełomu 1946 i 1947 r. nastawiona była głównie na masowość. Władze centralne dążyły wprawdzie do budowy milionowej partii, ale zdecydowanie od-

⁸⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Wykaz kół i komitetów na III i IV Wojewódzka Konferencję PPR w Bydgoszczy.

⁸⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 13 II 1947 r.

⁸⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 8 III 1947 r.

⁸⁹ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 3 V 1947 r.

rzucały metody werbunkowe stosowane przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego⁹⁰. Referat sprawozdawczy Alstera zawierał ocenę wydarzeń politycznych roku 1946 i 1947, i na tym tle roli PPR w woj. pomorskim. Partia w tym okresie rozwinęła się nie tylko pod względem organizacyjnym i liczebnym, ale również umocniła swój autorytet w społeczeństwie pomorskim. Wyrazem wzrostu autorytetu partii może być znaczny napływ inteligencji w jej szeregi. W okresie pomiędzy III a IV Konferencją Wojewódzką nastąpił ponad stuprocentowy wzrost tej kategorii członków. W maju 1946 r. w szeregach PPR na Pomorzu było 3068 inteligentów, a rok później już 7787⁹¹. Był to widoczny rezultat stabilizacji życia politycznego. Największy procent inteligencji skupiały dwie organizacje miejskie — bydgoska i toruńska⁹². Innym przykładem wzrostu autorytetu i znaczenia partii może być napływ kobiet w jej szeregi. Od I Zjazdu partia przywiązywała duże znaczenie do aktywizacji politycznej kobiet. W maju 1946 r. w całym województwie do PPR należało zaledwie 3600 kobiet, a rok później statystyka wykazywała już 16 747⁹³.

Wskazując na osiągnięcia partii, Alster podkreślił jednocześnie istnienie jeszcze wielu różnorodnych problemów, które w najbliższym czasie wymagały rozwiązania. Na czołowym miejscu znalazły się sprawy szkolenia partyjnego, doskonalenia pracy komitetów, dyscypliny partyjnej i inne. Według opinii Alstera zbliżająca się akcja wymiany legitymacji partyjnych winna doprowadzić do eliminacji z partii ludzi przypadkowych⁹⁴.

Egzekutywa nowo wybranego Komitetu Wojewódzkiego ukształtowała się następująco: Antoni Kuligowski — I sekretarz, Tadeusz Konarski — II sekretarz, Henryk Centkowski — sekretarz rolny, Józef Niedźwiedzki — sekretarz przemysłowy i Henryk Malinowski — sekretarz propagandy. Ponadto członkami Egzekutywy zostali: Romana Bosiakowa, Karol Bąkowski, Antoni Jakubowicz, Józef Jurkowski, Zygmunt Kita, Roman Kulasek, Wojciech Wiechno i Czesław Wołyński⁹⁵.

Zgodnie z uchwałami omawianej Konferencji nowo wybrany Komitet przystąpił do realizacji szeregu ważnych zadań partyjnych. Pewne przygotowania do wymiany legitymacji partyjnych podjęto już w marcu

⁹⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół z IV Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy — referat Zambrowskiego.

⁹¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół z IV Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy — referat Alstera.

⁹² AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Stan partii na 1 V 1947 r.

⁹³ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół z IV Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy — referat Alstera.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół Komisji Mandatowej i Skrutacyjnej.

1947 r. W trakcie porządkowania dokumentacji, a zwłaszcza uściślenia ewidencji, okazało się, że wiele organizacji wojewódzkich, w tym także bydgoska, nie mogły ustalić dokładnej liczby członków⁹⁶. Tak więc można z całą pewnością stwierdzić, że na okresowy spadek liczby członków w sierpniu 1947 r. w dużym stopniu wpłynęło urealnienie ewidencji partyjnej (zob. tab. 1). Wymiana legitymacji partyjnych okazała się przedsięwzięciem trudnym i posuwała się naprzód bardzo powoli. W trakcie wymiany legitymacji dochodziło do częstych nieprawidłowości i w związku z tym zachodziła obawa, że zostanie ona wstrzymana⁹⁷. Komitet Centralny PPR zmuszony był przesunąć termin zakończenia tej akcji na koniec grudnia 1947 r.⁹⁸ Jednakże, jak wynika ze sprawozdań niektórych komitetów powiatowych i miejskich, zakończyła się ona dopiero w początkach 1948 r.⁹⁹

W omawianym okresie władze wojewódzkie PPR zaczęły zwracać większą uwagę na sprawy szkolenia partyjnego i poziom polityczny członków. W 1947 r. w całej wojewódzkiej organizacji partyjnej różnymi formami szkolenia objęto 4226 członków, w tym 426 skierowano do Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej, 2100 na kursy terenowe, 500 na kursy korespondencyjne i 1200 na różne inne formy szkolenia¹⁰⁰. Chcąc nadać akcji szkoleniowej możliwie jak najszerszy zasięg, Komitet Wojewódzki zmobilizował do pracy na tym polu wielu aktywistów nieetatowych. Przy Wydziale Propagandy KW powołano w sierpniu 1947 r. Koło Prelegentów, którego zadaniem było prowadzenie masowej akcji szkoleniowej. W październiku podobne koła utworzono przy niektórych komitetach powiatowych i miejskich, a nieco później również i na niższych szczeblach organizacyjnych partii¹⁰¹.

Poważna rola w podnoszeniu poziomu świadomości politycznej członków PPR przypadła prasie partyjnej. W lipcu 1947 r. Sekretariat KC

⁹⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/3, Protokół nr 18 z posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 20 X 1947 r.; *ibid.*, sygn. 1/VI/4, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c wrzesień 1947 r.

⁹⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/4, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy od maja do czerwca 1947 r.; *ibid.*, 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 1 VIII 1947 r.

⁹⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/1, Protokół z odprawy I sekretarzy KP i KM z udziałem starostów i prezydentów z 8 XI 1947 r.

⁹⁹ AKW PZPR-B, sygn. 3/VI/2, Sprawozdanie sekretarza KM PPR w Grudziądzu za m-c styczeń 1948 r.

¹⁰⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/VII/1, Ankieta sprawozdawcza w sprawie szkolenia partyjnego członków PPR za rok 1947.

¹⁰¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VII/1, Sprawozdanie Wydziału Propagandy KW PPR w Bydgoszczy od 1 VIII do 30 IX 1947 r.; *ibid.*, Sprawozdanie Wydziału Propagandy KW PPR w Bydgoszczy za m-c październik 1947 r.

PPR podjął szereg decyzji zmierzających do upowszechnienia czytelnictwa. Między innymi powołano przy komitetach wojewódzkich, powiatowych i miejskich etatowych kolporterów prasy partyjnej. Zlikwidowano także dotychczasowy organ KW PPR w Bydgoszczy „Trybunę Pomorską”, a na jej miejsce zaczęto wydawać „Gazetę Zachodnią”, bardziej dostosowaną do aktualnych potrzeb¹⁰². Dzięki tym zabiegom w krótkim czasie zdołano rozszerzyć znacznie krąg czytelników prasy partyjnej. Największymi odbiorcami prasy partyjnej były ośrodki miejskie, a przede wszystkim Bydgoszcz, Toruń i Grudziądz¹⁰³.

W połowie 1947 r. zmieniły się również warunki polityczne w kraju. Po rozgromieniu partii opozycyjnych i podziemia terrorystycznego następuje stabilizacja życia politycznego. Nie wchodząc w szczegóły, należy jednak stwierdzić, że warunki zmieniły się na tyle, iż można było zrezygnować z masowego werbunku, jaki obserwowaliśmy na przełomie 1946 i 1947 r. Nabór nowych członków odbywał się teraz w sposób bardziej selektywny, a w stosunku do wstępujących zaostrzono kryteria przyjęć. W ten sposób starano się zapobiec niekontrolowanemu napływowi do partii ludzi mało wartościowych¹⁰⁴. Większą uwagę zaczęto zwracać na środowiska społeczne i zawodowe, które były w partii stosunkowo słabo reprezentowane. Antoni Kuligowski, zabierając głos w dyskusji na IV Konferencji Wojewódzkiej, wskazał między innymi, że na 186 gmin wiejskich komitety gminne działały tylko w 136. Postulował więc, aby komitety powiatowe w swojej pracy większą uwagę zwróciły na ten właśnie teren¹⁰⁵. Uwagi te odnosiły się również do innych środowisk.

Z ważniejszych spraw wewnątrzorganizacyjnych, w które zaangażowały się instancje wojewódzkie PPR w początkach 1948 r., należy wymienić przede wszystkim wybory władz partyjnych w komórkach i komitetach najniższego szczebla. Akcja przygotowawcza do wyborów rozpoczęła się już pod koniec stycznia 1948 r.¹⁰⁶ Pod względem organizacyjnym przebiegały one sprawniej niż w roku poprzednim. W wyniku przeprowadzonych wyborów dokonano dosyć poważnych zmian na stano-

¹⁰² AKW PZPR-B, sygn. 1/V/3, Uchwały Sekretariatu KC PPR nr 38 i 40 z lipca 1947 r.

¹⁰³ AKW PZPR-B, sygn. 1/VII/1, Kolportaż Trybuny Pomorskiej w woj. pomorskim na przełomie 1946 i 1947 r.; *ibid.*, sygn. 1/VII/2, Stan prenumeraty prasy partyjnej w woj. pomorskim na 1 IV 1948 r.

¹⁰⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/4, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c wrzesień 1947 r.

¹⁰⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół z IV Konferencji Wojewódzkiej PPR w Bydgoszczy.

¹⁰⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/5, Sprawozdanie organizacyjne KW PPR w Bydgoszczy za m-c styczeń—luty 1948 r.

wiskach sekretarzy, zwłaszcza w kołach wiejskich¹⁰⁷. Wybory w dołowych komitetach i komórkach partyjnych prowadzone były z jednoczesną akcją werbunkową. W wyniku szeroko zakrojonej akcji propagandowej szeregi PPR w woj. pomorskim powiększyły się w lutym 1948 r. o 4644 nowych członków, a do 8 marca zarejestrowano dalszych 1200¹⁰⁸.

Działalność organizacyjna Komitetu Wojewódzkiego i kierunek jego dotychczasowych prac politycznych zostały w pewnym stopniu zahamowane w wyniku zmian, jakie dokonały się w centralnym kierownictwie partii w połowie 1948 r. Powstały one na tle różnic w ocenie tradycji polskiego ruchu robotniczego, sytuacji w KP Jugosławii i tempa przeobrażeń socjalistycznych, zwłaszcza na wsi¹⁰⁹.

Zmiany dokonane w polityce kierownictwa PPR zaskoczyły aktywność terenową i odsunęły nieco w czasie sprawę zjednoczenia ruchu robotniczego. O zmianach personalnych w KC PPR i nowym kierunku polityki partii, KW PPR w Bydgoszczy po raz pierwszy szerzej został poinformowany na posiedzeniu w dniu 5 września 1948 r. Z ramienia Komitetu Centralnego sprawę tę referował Ryszard Strzelecki i Antoni Kuligowski¹¹⁰. Nieco później odbyła się szersza narada aktywu wojewódzkiego, podczas której referat wygłosił Antoni Alster, już wówczas członek KC PPR¹¹¹. Akcją tą objęto następnie wszystkie organizacje partyjne, aż do komitetów gminnych i kół gromadzkich włącznie¹¹². W sierpniu 1948 r. rozpoczęła się również kampania informacyjna poświęcona nowej polityce rolnej partii, która objęła swoim zasięgiem głównie organizacje wiejskie¹¹³.

Pod koniec września 1948 r. podjęto kolejną wielką kampanię wewnątrzorganizacyjną, tym razem mającą na celu oczyszczenie szeregów partyjnych. Problem ten omawiano szerzej na plenarnym posiedzeniu Komitetu Wojewódzkiego w dniu 5 października 1948 r., w którym ucze-

¹⁰⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/6, Ocena wyborów partyjnych w 1948 r.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ W. Góra, *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944—1974*, Warszawa 1974, s. 274—275; N. Kołomejczyk, B. Syzdek, *Polska w latach 1944—1949*, Warszawa 1971, s. 236—242.

¹¹⁰ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 5 IX 1948 r.

¹¹¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/2, Sprawozdanie z wojewódzkiej narady aktywu PPR w Bydgoszczy z września 1948 r.

¹¹² AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/6, Sprawozdanie z zebrań kół wiejskich z 19 IX 1948 r. po linii uchwał KC PPR.

¹¹³ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-9, Sprawozdania instruktorów KC PPR z woj. pomorskiego za m-c lipiec, sierpień i wrzesień 1948 r.

stniczyli także sekretarze komitetów powiatowych i miejskich¹¹⁴. Akcja oczyszczania szeregów partyjnych przebiegała na ogół zgodnie z wytycznymi Komitetu Centralnego, co nie oznacza wcale, że nie było w tym względzie pewnych trudności. Najmniejsze problemy występowały w organizacjach robotniczych, gdzie wydano stosunkowo niewielką liczbę osób i to tylko w uzasadnionych wypadkach. Nieco inaczej ukształtowała się sytuacja w organizacjach urzędniczych, gdzie ze względu na powiązania personalne, często długi staż pracy w jednej instytucji, występowały niejednokrotnie opory przeciw usuwaniu ludzi uznanych za niepożądanych w szeregach partii. Podobne trudności występowały również w środowisku wiejskim. Przeciwdziałając tym nieprawidłowościom Komitet Wojewódzki wydał szereg specjalnych instrukcji, a także nakazywał w niektórych wypadkach ponowne przeprowadzenie analiz składu socjalnego i klasowego całych organizacji powiatowych¹¹⁵. Największy procent usuniętych z partii stanowili ludzie, którzy znaleźli się w niej przypadkowo¹¹⁶. Do dnia 22 grudnia 1948 r. z PPR w woj. pomorskim usunięto ogółem 2180 osób¹¹⁷.

W listopadzie 1948 r. wojewódzka organizacja PPR przystąpiła do przeprowadzania konferencji powiatowych i miejskich, które dokonały wyboru delegatów na Kongres Jedności Polskiego Ruchu Robotniczego. Wszystkie konferencje odbyły się w zaplanowanych terminach i pod względem organizacyjnym stały one na wysokim poziomie. Wojewódzką organizację partyjną na Kongresie Zjednoczeniowym reprezentowało 86 delegatów¹¹⁸.

*
* *
*

W woj. pomorskim PPS odbudowywała się w nieco korzystniejszych warunkach niż PPR. Wprowadzić władze centralne PPS nie tworzyły odrębnych grup operacyjnych, które na terenach wyzwolonych w 1945 r. zajmowałyby się wyłącznie odbudową partii, ale za to w szerszym zakresie mogły liczyć na inicjatywę miejscowego aktywu, który mimo terroru przetrwał okupację, a także na tradycje tej partii sięgające okresu

¹¹⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z plenarnego posiedzenia KW PPR w Bydgoszczy z udziałem sekretarzy KP i KM w dniu 5 X 1948 r.

¹¹⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 28 X 1948 r.

¹¹⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/5, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy z 1 XI 1948 r.

¹¹⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/12, Ankieta sprawozdawcza wykluczonych z PPR od początku akcji do 22 XII 1948 r.

¹¹⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/5, Kalendarz Konferencji Powiatowych i Miejskich PPR w woj. pomorskim w listopadzie 1948 r.

międzywojennego. W pierwszym okresie po wyzwoleniu CKW PPS stosunkowo rzadko kierował swoich aktywistów do pracy partyjnej w terenie. W tym charakterze przybył na Pomorze w połowie lutego 1945 r. Alfred Przybój-Jarecki, przedwojenny działacz PPS w Gdyni¹¹⁹. Niewątpliwie na ten stan rzeczy wpłynęły ogólne trudności okresu powojennego, a przede wszystkim brak funduszy i odpowiednich ludzi. W tych warunkach można było liczyć na najbardziej ideowy i ofiarny aktyw.

Najlichnieszca grupa działaczy PPS przybyła na Pomorze z rządową grupą operacyjną, która 31 stycznia 1945 r. wyruszyła z Lublina w czterech samochodach i w pierwszych dniach lutego znalazła się w Toruniu. Kierownikiem grupy był Pełnomocnik Rządu na woj. pomorskie, działacz PPS — Henryk Świątkowski. Liczyła ona w sumie 25 przedstawicieli różnych resortów Rządu Tymczasowego oraz 15 milicjantów, z których większość także należała do PPS. Była stosunkowo nieźle zaopatrzona w materiały propagandowe i druki socjalistyczne. Oprócz pracy nad odbudową administracji polskiej na Pomorzu, członkowie tej grupy podjęli się także działalności politycznej, która miała doprowadzić do wskrzeszenia PPS na podległym im terenie¹²⁰. Również i w późniejszym czasie na Pomorze przybyły inne grupy operacyjne, w składzie których bardzo często znajdowali się działacze PPS. Przykładowo można tu wymienić Jana Tomasika, który po wyzwoleniu Bydgoszczy został tam skierowany na stanowisko dyrektora Okręgowego Urzędu Poczty i Telegrafów. Wraz z nowo przybyłymi pracownikami tego urzędu założył on drugą z kolei komórkę PPS w Bydgoszczy¹²¹. Obok aktywistów PPS skierowanych na Pomorze w ramach różnych grup operacyjnych lub specjalnie wysłanych na ten teren do pracy partyjnej, inicjatywę odbudowy partii podjęli również miejscowi działacze.

W okresie okupacji ruch socjalistyczny na Pomorzu nie rozwinął się szerzej. Represje okupanta nie oszczędziły działaczy PPS. Wielu z nich poniosło śmierć w obozach koncentracyjnych lub w innych katowniach hitlerowskich, albo musiało opuścić Pomorze, udając się przeważnie na teren Generalnego Gubernatorstwa. Jeden z pierwszych transportów, jaki został skierowany przez hitlerowców do Stutthofu, składał się przeważnie z socjalistów polskich z Gdyni. W więzieniu hitlerowskim został zamordowany 28 listopada 1944 r. ostatni przewodniczący Okręgowego Komitetu Robotniczego (OKR) PPS Pomorza Józef Pohl. W Oranienburgu zginęli: H. Wierzbicki, J. Goll i chorąży partyjny Berent, u którego

¹¹⁹ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 212.

¹²⁰ CA KC PZPR, sygn. 295/IX-8, Sprawozdanie R. Naryśkiewicza z terenu woj. pomorskiego z 12 II 1945 r.

¹²¹ CA KC PZPR, sygn. 235/VII-80, Pismo J. Tomasika i S. Modlińskiego z 26 II 1945 r. do CKW PPS w Lublinie.

znaleziono sztandar PPS. W Inowrocławiu zginęli przywódcy konspiracji socjalistycznej Kielbasiewicz i Gramza¹²².

Według E. Pauza, autora krótkiego opracowania o ruchu socjalistycznym na Pomorzu w latach 1897—1947, socjaliści mimo terroru okupanta podjęli działalność konspiracyjną. W Grudziądzu, po rozbiciu na skutek aresztowań OKR PPS, miał powstać siedmioosobowy konspiracyjny komitet PPS. W Bydgoszczy pracę konspiracyjną mieli podjąć pozostający na wolności ostatni członkowie miejscowego OKR PPS. Grupy socjalistyczne miały również działać w Toruniu, Nowem, Chełmży, Nakle i Inowrocławiu¹²³. Nie negując autentyczności tych przekazów, należy jednak stwierdzić, że wskutek wyjątkowo ciężkich warunków okupacyjnych na Pomorzu, podobnie zresztą jak na pozostałych ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy, ruch konspiracyjny nie mógł rozwinąć się na szerszą skalę. Istniejące w niektórych ośrodkach miejskich luźne grupy socjalistyczne nie miały charakteru zwartych organizacji, a raczej były to kontakty osobiste oparte na dawnej przynależności partyjnej. Jedyne utworzony przez socjalistów Korpus Bezpieczeństwa w Inowrocławiu można uznać za organizację konspiracyjną w pełnym tego słowa znaczeniu. Według relacji Ignacego Kaliskiego powstał on w czerwcu 1943 r. Obok samoobrony i opieki nad rodzinami działaczy konspiracyjnych, Korpus Bezpieczeństwa miał nawiązywać kontakty z innymi grupami konspiracyjnymi, informować społeczeństwo o ważniejszych wydarzeniach w kraju i na świecie, kolportować prasę podziemną, zbierać materiały o prześladowaniach Polaków itp.¹²⁴ Jak więc widać, zakres działalności był stosunkowo szeroki. Trudno tylko sprawdzić, ile z tych zamierzeń zdołano zrealizować¹²⁵.

Po wyzwoleniu trud odbudowy organizacyjnej partii na terenie woj. pomorskiego podjęło kilka ośrodków. Ze względu na charakter i zasięg oddziaływania na uwagę zasługują przede wszystkim dwa ośrodki — bydgoski i toruński. Pierwsza, siedmioosobowa komórka PPS w Bydgoszczy została zorganizowana niemal natychmiast po wyzwoleniu miasta. Powstała ona z inicjatywy Feliksa Demkowskiego oraz kilku innych działaczy przedwojennej PPS w Bydgoszczy. Większość członków tej grupy rekrutowała się ze środowiska bydgoskich kolejarzy i tramwajarzy, a sam

¹²² E. Pauz, *50 lat pracy PPS na Pomorzu 1897—1947*, Bydgoszcz 1947, s. 25—26.

¹²³ *Ibid.*, s. 26.

¹²⁴ AKW PZPR-B, sygn. 29/I/1, Protokół z walnego zebrania PPS w Inowrocławiu w dniu 10 III 1946 r.; R. Kozłowski, *Odbudowa...*, s. 163—182.

¹²⁵ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 211.

Demkowski z zawodu był pracownikiem kupieckim¹²⁶. Niezależnie od tej grupy, mniej więcej w tym samym czasie, powstała druga, której organizatorem był wspomniany już w innym miejscu Jan Tomasik.

Obie grupy połączyły się 15 lutego 1945 r. i utworzyły OKR PPS w Bydgoszczy. Na jego czele stanęli J. Tomasik i S. Modliński. Nowo powstały OKR przystąpił natychmiast do akcji werbunkowej, ale nie zdołał rozwinąć szerszej działalności¹²⁷. Kilka dni później (18 II 1945 r.) podobny OKR powstał w Toruniu z inicjatywy miejscowych działaczy oraz aktywistów CKW PPS. W zebraniu organizacyjnym wziął także udział H. Świątkowski, który omówił podstawowe założenia polityczne i organizacyjne odradzającego się ruchu socjalistycznego. Do nowo utworzonego OKR, który przyjął oficjalną nazwę Tymczasowego Komitetu Wojewódzkiego PPS, weszli: H. Świątkowski jako przewodniczący, B. Kamiński — wiceprzewodniczący, B. Ratomski i J. Kadukowski — sekretarze oraz A. Felski, Z. Chojnicki, F. Dyksta, Górny, Szczepański i Zielaskowska. Na zebraniu tym został także powołany Komitet Miejski PPS w Toruniu. W uchwalonej rezolucji OKR zwracał się z apelem do klasy robotniczej Pomorza o wstępowanie w szeregi PPS¹²⁸.

Początkowo obydwie OKR PPS w Toruniu i Bydgoszczy działały oddzielnie i nie wiedziały nic o sobie, później zaś każdy z nich dążył do przejęcia kierownictwa całą organizacją wojewódzką PPS. Ta swoista dwutorowość tworzenia się instancji wojewódzkiej rozpraszała wysiłki i tak szczupłego aktywu pepesowskiego oraz budziła zrozumiały niepokój władz centralnych. Po przeanalizowaniu sytuacji, jaka wytworzyła się w woj. pomorskim, CKW PPS podjął decyzję o skierowaniu do Torunia A. Przybój-Jareckiego z zadaniem przeprowadzenia akcji scaleniowej. Zaopatrzony w mandat podpisany przez przewodniczącego CKW PPS E. Osóbkę-Morawskiego i sekretarza generalnego partii S. Matuszewskiego, przybył on do Torunia w końcu lutego 1945 r. CKW wyznaczył go także na stanowisko sekretarza WK PPS¹²⁹.

Działalność A. Przybój-Jareckiego zaktywizowała wysiłki pomorskich socjalistów, a szczególnie ośrodka toruńskiego. W wyniku poczynań Jareckiego już 6 marca 1945 r. doszło do wspólnej konferencji obu OKR, na której powołano do życia Tymczasowy Wojewódzki Komitet Robot-

¹²⁶ CA KC PZPR, sygn. 235/XII-80, Pismo J. Tomasika i S. Modlińskiego z 26 II 1945 r. do CKW PPS w Lublinie.

¹²⁷ Ibid.; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 211—212.

¹²⁸ CA KC PZPR, sygn. 235/VII-80, Sprawozdanie z pierwszego zebrania organizacyjnego PPS w Toruniu z 27 II 1945 r.; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 212; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 79—80.

¹²⁹ CA KC PZPR, sygn. 235/VII-80, Sprawozdanie organizacyjne WKR Pomorze za okres od 15 II do 15 III 1945 r.; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 212.

niczy PPS Pomorza. Podstawę zrekonstruowanego WK stanowił toruński OKR, do którego dokooptowano J. Tomasika z Bydgoszczy. W nowo utworzonym WK funkcję przewodniczącego powierzono H. Świątkowskiemu, a wiceprzewodniczącymi zostali K. Pasemkiewicz i T. Tomasik, natomiast obowiązki sekretarzy pełnili: A. Przybój-Jarecki, B. Kamiński oraz B. Ratomski. Ponadto weszli do Komitetu jako członkowie: M. Michalska, Z. Wattman, W. Oraczewski i F. Dykstas ¹³⁰.

Pracę Tymczasowego WKR częściowo zdeorganizowała decyzja Ministerstwa Administracji Publicznej o przeniesieniu siedziby władz wojewódzkich z Torunia do Bydgoszczy oraz fakt utworzenia 30 marca 1945 r. woj. gdańskiego ¹³¹. Praca aktywów pepeesowskiego, a szczególnie działaczy pochodzących spoza woj. pomorskiego, cechowała się w pierwszym okresie organizacyjnym PPS dużą ruchliwością.

Okres tymczasowości władz wojewódzkich zakończył I Pomorski Zjazd Wojewódzki PPS, który obradował w Bydgoszczy w dniach 6—7 maja 1945 r. W Zjeździe uczestniczyło 257 delegatów reprezentujących organizacje pepeesowskie z woj. pomorskiego, gdańskiego i częściowo z Ziemi Odzyskanych. Brakowało natomiast przedstawicieli z powiatów lubawskiego i wąbrzeskiego ¹³².

W obradach uczestniczył generalny sekretarz CKW PPS S. Matuszewski oraz dotychczasowy przewodniczący Tymczasowego WKR w Bydgoszczy H. Świątkowski, który w tym czasie został powołany na stanowisko ministra sprawiedliwości ¹³³.

Obrady otworzył wiceprzewodniczący Tymczasowego WKR K. Pasemkiewicz, który w swoim wystąpieniu scharakteryzował dotychczasowy dorobek organizacyjny partii na Pomorzu oraz nakreślił najważniejsze zadania stojące przed WK PPS. Referat pt. „Organizacja PPS na Pomorzu” przedstawił uczestnikom Zjazdu A. Przybój-Jarecki. Omówił on szczegółowo stan i rozwój sieci organizacyjnej PPS, trudności, na jakie partia napotykała w terenie oraz wynikające stąd postulaty i zadania na przyszłość. W obu wystąpieniach podkreślona została ofiarność aktywów terenowego, jego poświęcenie dla sprawy, dzięki czemu możliwa była szybka odbudowa szeregów PPS na Pomorzu. Trzeci referat, polityczno-programowy, wygłosił S. Matuszewski ¹³⁴.

¹³⁰ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 80.

¹³¹ R. Wapiński, *Pierwsze lata władzy ludowej na Wybrzeżu Gdańskim*, Gdańsk 1970, s. 22.

¹³² AKW PZPR-B, sygn. 26/VI/8, Okólnik nr 5 WKR PPS w Bydgoszczy z 6 V 1945 r.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ AKW PZPR-B, sygn. 26/I/1, Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu PPS w Bydgoszczy w dniach 6—7 V 1945 r.

W drugim dniu obrad rozwinęła się szeroka dyskusja, w której głos zabierali przeważnie delegaci z terenu, przedstawiając stan organizacyjny partii w poszczególnych powiatach i miastach, stosunki z innymi partiami, ogólną sytuację polityczną i gospodarczą¹³⁵. Ostatnim punktem porządku obrad były wybory WK PPS, którego skład osobowy uległ dość gruntownej zmianie. Przewodniczącym WK PPS został K. Pasemkiewicz, wiceprzewodniczącymi: M. Paruszewski i I. Kubacki, a sekretarzami: Antoni Milewski, Wiktor Niedziałek i Stanisław Szałas, skarbnikiem — Roman Droźniakiewicz. Dokonano także wyboru członków Komisji Rewizyjnej i Sądu Partyjnego¹³⁶.

Z pracami organizacyjnymi nad utworzeniem wojewódzkiego ośrodka PPS szedł w parze proces kształtowania się terenowych organizacji i instancji partyjnych. Powstawały one najczęściej z inicjatywy miejscowych działaczy z okresu międzywojennego, którzy po wyzwoleniu podejmowali starania o reaktywowanie kół i komitetów na swoim terenie. W późniejszym nieco czasie, już po ukonstytuowaniu się Tymczasowego WKR, w teren coraz częściej wyjeżdżali z zadaniami organizacyjnymi pełnomocnicy władz wojewódzkich. Nie bez znaczenia był tutaj również fakt, że wiele urzędów w administracji państwowej, łącznie ze stanowiskiem wojewody pomorskiego, obsadzali działacze PPS. Niewątpliwie wywierali oni pewien wpływ na przyspieszanie odbudowy partii. W pewnym stopniu odbudowę partii przyspieszała także chęć zdobycia wpływów w radach narodowych, związkach zawodowych oraz w innych instytucjach społecznych i gospodarczych¹³⁷. W stosunkowo nielicznych przypadkach z pomocą przychodziła bratnia PPR¹³⁸.

W woj. pomorskim najwcześniej zorganizowali się byli pepeesowcy z Włocławka, którzy już 25 stycznia 1945 r. utworzyli Tymczasowy Komitet Organizacyjny PPS. Komitet czynnie włączył się do budowy władzy ludowej na terenie Włocławka, a także odbył szereg posiedzeń organizacyjnych, w tym jedno z udziałem przedstawiciela CKW — Władysława Jagiełły. Prawdopodobnie już po nawiązaniu kontaktów z przedstawicielami CKW odbyło się w dniu 10 lutego 1945 r. pierwsze ogólnomiejskie zebranie członków PPS, na którym dokonano wyboru Miejskiego Komitetu Robotniczego. Przewodniczącym Komitetu został Antoni Mi-

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ AKW PZPR-B, sygn. 26/VI/8, Okólnik nr 5 WKR PPS w Bydgoszczy z 6 V 1945 r.

¹³⁷ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 213.

¹³⁸ CA KC PZPR, sygn. 235/VII-80, Pismo J. Tomasika i S. Modlińskiego z 26 II 1945 r. do CKW PPS w Lublinie; AKW PZPR-B, sygn. 43/III/1, Protokół z pierwszego zebrania organizacyjnego PPS w Szubinie w dniu 17 VI 1945 r.

lewski, a sekretarzem Stanisław Kiermasz¹³⁹. O wysiłku organizacyjnym MKR najlepiej świadczy liczba członków partii, która na dzień 30 kwietnia 1945 r. wynosiła już 511 osób¹⁴⁰.

Działalność organizacyjna włocławskich socjalistów nie ograniczała się tylko do obszaru miasta. Z ich inicjatywy powstał również szereg komitetów miasteczkowych i gminnych na terenie powiatu, między innymi w Przedczu, Brześciu Kujawskim, Kowalu, Lubrańcu i w innych miejscowościach. Wpływy MKR sięgały także poza teren powiatu włocławskiego. Pepeesowcy z Włocławka zorganizowali Komitet Gminny PPS w Chełmicy (pow. Lipno) oraz w Osiecinach (pow. nieszawski)¹⁴¹.

Stosunkowo wcześniej reaktywowała swoją działalność PPS w Inowrocławiu, gdzie według niektórych informacji Komitet Miejski miał ujawnić się lub powstać w dniu wyzwolenia miasta — 21 stycznia 1945 r.¹⁴² Z innych materiałów jednakże wynika, że oficjalna działalność PPS w Inowrocławiu została wznowiona 4 lutego 1945 r.¹⁴³ Jeszcze w połowie marca 1945 r. Komitet Miejski PPS w Inowrocławiu miał charakter kadłubowy i był stopniowo rozbudowywany przy współudziale przedstawicieli WKR. Funkcję przewodniczącego MK pełnił początkowo Ignacy Kaliski, który jednocześnie był sekretarzem Komitetu Powiatowego PPS. Źródła na ogół zgodnie stwierdzają, że PK PPS w Inowrocławiu powstał 12 lutego 1945 r.¹⁴⁴ W tym czasie nie było jeszcze ścisłego rozdziału czynności i funkcji między Komitetem Miejskim i Powiatowym, stąd też istnieje trudność w ustalaniu składów osobowych poszczególnych komitetów. Wielu działaczy pełniło różne funkcje zarówno w jednym, jak i drugim Komitecie oraz aktywnie działało na terenie miasta i powiatu inowrocławskiego. Podobna sytuacja wystąpiła również we Włocławku, Toruniu, Bydgoszczy i Grudziądzu.

W analogiczny sposób odrodziło się kilka innych organizacji powiatowych i miejskich PPS. Na przykład w Chełmnie i powiecie chełmińskim aktywną działalność rozwinął Jan Piotrowski, stary działacz PPS z okresu międzywojennego, który zdołał doprowadzić do powstania MKR już 15 lutego 1945 r. Nowo powstały MKR nawiązał kontakt z terenem i po-

¹³⁹ AKW PZPR-B, sygn. 31/VI/1, Sprawozdanie z prac organizacyjnych MKR PPS we Włocławku oraz z działalności PK PPS za okres od 25 I do 30 IV 1945 r.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² AKW PZPR-B, sygn. 29/I/1, Protokół z walnego zebrania PPS w Inowrocławiu w dniu 20 VI 1945 r.; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 215.

¹⁴³ AKW PZPR-B, sygn. 21/I/1, Protokół z walnego zebrania PPS w Inowrocławiu w dniu 12 II 1945 r.; CA KC PZPR, sygn. 235/VII-80, Sprawozdanie WKR PPS w Bydgoszczy z działalności w kwietniu 1945 r.

¹⁴⁴ Ibid.

wołał szereg komórek pepeesowskich w powiecie¹⁴⁵. Samorzutnie wyłoniły się także komitety miejskie PPS w Lipnie i Nakle¹⁴⁶. W największych ośrodkach miejskich ówczesnego woj. pomorskiego, mianowicie w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu, poczynania miejscowych działaczy zbiegły się z inicjatywą przedstawicieli grup operacyjnych¹⁴⁷.

Spośród 23 organizacji powiatowych i miejskich, jakie istniały na terenie woj. pomorskiego w połowie 1945 r., większość została zorganizowana przez pełnomocników WKR PPS. Praca organizacyjna nabrała szerszego rozmachu z chwilą przyjazdu na Pomorze A. Przybój-Jareckiego oraz po uregulowaniu statusu władz wojewódzkich. Z inicjatywy Jareckiego powstały między innymi Komitety PPS w Aleksandrowie i Ciechocinku¹⁴⁸. Tymczasowy WK PPS, który w końcu marca 1945 r. przeniósł się z Torunia do Bydgoszczy, podejmował wiele inicjatyw zmierzających do szybkiej rozbudowy sieci organizacyjnej partii na terenie województwa. Na przykład w jednym z okólników, z kwietnia 1945 r., WKR zalecał komitetom powiatowym, aby w każdą sobotę kierowały swój aktyw w teren z zadaniem tworzenia organizacji partyjnych¹⁴⁹. Mimo tych wysiłków sieć organizacyjna PPS na terenie woj. pomorskiego rozwijała się znacznie wolniej niż PPR i według stanu na dzień 21 kwietnia 1945 r. była jeszcze daleka od normalnej. W kilku miastach powiatowych (Brodnica, Chojnice, Nowe Miasto Lubawskie, Sępólno, Wąbrzeźno i Wyrzysk) nie istniały w ogóle w tym czasie komitety, w innych natomiast komitety wprowadzić powstały, ale brakowało komórek partyjnych i komitetów miejscowych¹⁵⁰.

Nowo powstające komitety PPS, a zwłaszcza te, które tworzyły się samorzutnie, napotykały w pierwszym okresie swej działalności na szereg trudności natury organizacyjnej i politycznej. Wynikały one między innymi z braku kontaktów z wyższymi władzami PPS, nie orientowano się w założeniach programowych centralnego kierownictwa, brakowało odpowiedniego aktywu, materiałów propagandowych, prasy itp. Innym przykładem trudności organizacyjnych może być fakt, że termin I Wojewódzkiego Zjazdu PPS był wyznaczany trzykrotnie. W końcu kwietnia

¹⁴⁵ AKW PZPR-B, sygn. 35/VI/1, Sprawozdanie PPS w Chełmnie z 4 V 1945 r.; Ibid., sygn. 35/III/1, Protokół z zebrania konstytucyjnego PPS w Chełmnie w dniu 1 III 1945 r.

¹⁴⁶ CA KC PZPR, sygn. 235/VIII-80, Sprawozdanie organizacyjne WKR PPS Pomorze za okres od 15 II do 15 III 1945 r.

¹⁴⁷ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 214—215; T. Piotrkiewicz, *Działalność...*, s. 116; J. Chamot, *Zarys...*, s. 149.

¹⁴⁸ A. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 85.

¹⁴⁹ AKW PZPR-B, sygn. 26/VI/8, Okólnik nr 4 WKR PPS w Bydgoszczy z 21 IV 1945 r.

¹⁵⁰ Ibid.

Zjazd nie mógł się odbyć, ponieważ PKP zawiesiła w tym czasie ruch pasażerski. Również przeciąganie się spraw rehabilitacyjnych utrudniało w pewnym stopniu rozwój PPS¹⁵¹.

Stosunkowo najpóźniej, bo dopiero w lipcu 1945 r., powstał PK PPS w Wyrzysku. Wprawdzie niemal natychmiast po wyzwoleniu utworzyły się w Nakle i Mroczy dosyć silne komitety pepeesowskie, ale nie potrafiły one doprowadzić do zorganizowania władz powiatowych. Duże trudności organizacyjne wystąpiły także w pow. brodnickim i wąbrzeskim¹⁵².

Rozwój liczebny szeregów PPS do maja 1945 r. jest trudny do ustalenia. Sprawozdania z tego okresu, podobnie zresztą jak i późniejsze, są mało precyzyjne, a ponadto zawierają informacje łącznie dla woj. pomorskiego i gdańskiego. W literaturze historycznej przyjmowano, że w połowie marca 1945 r. PPS w woj. pomorskim liczyła około 10 tys. członków¹⁵³. Trudno jednakże definitywnie stwierdzić, czy już w tym czasie PPS w woj. pomorskim mogła osiągnąć tę wielkość. Pierwsze, bardziej wiarygodne dane o liczebności PPS w woj. pomorskim pochodzą z przełomu kwietnia i maja 1945 r. W tym okresie stan liczebny wojewódzkiej organizacji PPS miał wynosić około 14 tys. członków, a według danych z 9 czerwca tegoż roku — 15 870 członków i kandydatów¹⁵⁴.

W następnych miesiącach 1945 r. dalszy rozwój organizacyjny i liczebny PPS odbywał się bez większych przeszkód. Wprawdzie dokonywał się on w warunkach konkurencji ze strony innych partnerów politycznych, ale kierownictwo PPS postępowało tak, jakby tego problemu nie dostrzegало, albo nie przywiązywało do niego większej wagi. PPS rozbudowywała swoje szeregi opierając się przede wszystkim na starych sympatykach z okresu międzywojennego. Ponieważ część z nich w czasie okupacji została wciągnięta na niemieckie listy narodowościowe, dla władz partyjnych istotnym problemem stała się sprawa przyspieszenia rehabilitacji¹⁵⁵.

W grudniu 1945 r. w szeregach pomorskiej PPS skupionych było ponad 20 tys. członków, a sieć organizacyjna obejmowała w tym czasie 20 komitetów powiatowych i 5 grodzkich (miejskich), ponad 160 kół miejskich i gminnych oraz 26 kół fabrycznych¹⁵⁶.

Sytuacja na tym odcinku uległa radykalnej zmianie na przełomie 1945 i 1946 r. W tym okresie PPR prowadziła wzmożoną akcję werbunkową,

¹⁵¹ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 85.

¹⁵² *Ibid.*, s. 87.

¹⁵³ J. Chamot, *Walka...*, s. 42; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 215; T. Piotrkiewicz, *Działalność...*, s. 116.

¹⁵⁴ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 87.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 111.

¹⁵⁶ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 217.

Tabela 3
Rozwój liczebny PPS w woj. pomorskim
w latach 1945—1948

Miesiąc	1945	1946	1947	1948
Styczeń	—	—	37 386	43 508
Luty	—	12 608	42 471	—
Marzec	—	12 801	46 049	—
Kwiecień	—	14 624	47 856	—
Maj	14 000	15 316	48 921	48 852
Czerwiec	15 870	17 817	49 519	43 102
Lipiec	—	19 291	51 088	41 954
Sierpień	—	19 984	51 859	41 689
Wrzesień	—	22 998	50 861	41 620
Październik	—	21 733	50 692	40 858
Listopad	—	24 788	50 991	40 105
Grudzień	19 590	26 597	—	40 481

osiągając na tym polu poważne rezultaty, co nie pozostało bez wpływu na postawę PPS, która wzorem PPR coraz szerzej zaczyna stosować aktywną politykę werbunkową. Wprawdzie nie uwidoczniło się to początkowo tak wyraźnie jak w drugiej połowie 1946 r. i w pierwszym kwartale 1947 r., ale sprawy te coraz częściej stają się przedmiotem narad i dyskusji różnych władz partyjnych. Z chwilą zakończenia kampanii sprawozdawczo-wyborczej i po obradach II Wojewódzkiego Zjazdu PPS w Bydgoszczy w dniu 17 lutego 1946 r., szerokim frontem przystąpiono do masowej akcji werbunkowej. Niemala rola w ukierunkowaniu pracy WK PPS i podległych mu placówek przypadła Wojciechowi Wojewodzie, zwolennikowi pełnej samodzielności PPS, który od II Zjazdu pełnił funkcję przewodniczącego WK PPS w Bydgoszczy. Kierunek ten jeszcze bardziej ugruntował się po ustąpieniu ze stanowiska I sekretarza WK PPS Zygmunta Rombalskiego w sierpniu 1946 r. Jego miejsce zajął Stefan Rutkowski, który z kolei reprezentował linię polityczną zbliżoną do poglądów W. Wojewody¹⁵⁷. Na plenarnym posiedzeniu WK PPS w dniu 6 września dokonano dalszych przesunięć personalnych w obsadzie kierowniczych stanowisk. Wiceprzewodniczącymi WK zostali wybrani: Władysław Dobrowolski i Franciszek Dereziński. Funkcję II sekretarza powierzono Waclawowi Przegalińskiemu, a na stanowisko III sekretarza wybrano Józefa Augustyna¹⁵⁸.

¹⁵⁷ AKW PZPR-B, sygn. 26/I/4, Protokół z konferencji aktywu wojewódzkiego PPS w Bydgoszczy z 7 X 1948 r.

¹⁵⁸ E. Paucz, 50 lat..., s. 33; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 222.

W początkach 1946 r. WK PPS podjął pewne kroki zmierzające do uporządkowania ewidencji partyjnej, urealnienia stanu osobowego, uporządkowania dokumentacji itd. Od 1 sierpnia 1946 r. całokształtem spraw w tym zakresie kierował nowo powołany Oddział Kadr. Porządkowanie ewidencji i dokumentacji postępowało bardzo wolno i jeszcze w połowie 1947 r. nie zostało całkowicie zakończone¹⁵⁹. Rezultaty tych prac uwidoczniły się już w początkach 1946 r., kiedy to statystyka partyjna wykazała znaczny spadek liczby członków w stosunku do danych z grudnia 1945 r. (zob. tab. 3)¹⁶⁰. Gwałtowny spadek liczby członków w 1946 r., jak się wydaje, był bezpośrednim rezultatem braku należytej prowadzonej dokumentacji. Trudno bowiem przypuszczać, aby miały tu jakieś większe znaczenie inne czynniki. Wynika stąd także, że dane za rok 1945 miały raczej charakter szacunkowy i były mocno przesadzone.

W okresie pomiędzy referendum a wyborami do Sejmu Ustawodawczego rozpoczęła się w PPS masowa akcja werbunkowa. Była ona przygotowywana i prowadzona przy pomocy całego aparatu partyjnego, a zwłaszcza przez Wydział Polityczno-Propagandowy WK oraz prasę partyjną. „Robotnik Pomorski” informował na bieżąco swoich czytelników o postępach i wynikach prowadzonej akcji¹⁶¹. Wkrótce po referendum, na wezwanie Rady Naczelnej i CKW

...aparat partyjny skierowany został do akcji werbunkowej — czytamy w sprawozdaniu WK PPS z 22 lipca 1947 r. — która na naszym terenie dała wspaniałe rezultaty. W miesiącach największego nasilenia akcji werbunkowej do PPS, w listopadzie i grudniu 1948 r., szeregi nasze na Pomorzu wzrosły o 16 000 członków¹⁶².

Gdyby wyniki tej akcji można było oceniać tylko w liczbach bezwzględnych, to niewątpliwie osiągnięcia PPS na tym polu należałoby uznać za bardzo poważne. Jednakże masowemu napływowi nowych członków towarzyszył szereg zjawisk ujemnych, przede wszystkim nie potrafiiono się ustrzec od różnego rodzaju elementów karierowiczowskich i przypadkowych, ludzi nie mających nic wspólnego z ideologią klasy robotniczej. Do szeregów partii przeniknęło wówczas wielu byłych peeselowców, którzy, przewidując nieuchronną klęskę PSL, szukali innych możliwości kontynuowania swej działalności. Momentem przyciągającym tę grupę do PPS było przekonanie o pravicowym charakterze tej partii

¹⁵⁹ AKW PZPR-B, sygn. 26/IX/1, Sprawozdanie z działalności Oddziału Kadr WK PPS w Bydgoszczy za okres od 1 VIII 1946 do 30 IV 1947 r.

¹⁶⁰ Tabelę opracowano na podstawie danych zaczerpniętych z pracy E. Paucza, *50 lat...*, s. 39; AKW PZPR-B sygn. 26/VII/3, 4, Sprawozdania WK PPS w Bydgoszczy za lata 1947—1948; *ibid.*, sygn. 26/II/1, Protokoły z posiedzeń WK PPS w Bydgoszczy za rok 1947.

¹⁶¹ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 222.

¹⁶² E. Paucz, *50 lat...*, s. 35—36.

Tabela 4
Rozwój liczby organizacji powiatowych i miejskich PPS
w woj. pomorskim w latach 1945—1948

Lp.	Miasto — powiat	1945 grudzień	1946 październik	1947 październik	1948 maj
Komitety grodzkie					
1	Bydgoszcz	1 730	4 111	10 519	4 293
2	Grudziądz	850	1 573	4 311	10 375
3	Inowrocław	736	8 050	3 950	3 941
4	Toruń	1 200	2 412	5 307	3 735
5	Włocławek	1 211	2 064	4 228	4 128
Komitety powiatowe					
1	Brodnica	220	351	1 222	1 311
2	Bydgoszcz	226	480	1 401	1 393
3	Chełmno	110	500	841	807
4	Chojnice	154	437	1 052	1 046
5	Grudziądz	653	815	1 345	1 331
6	Inowrocław	893	1 325	2 432	2 323
7	Lipno	2 500	701	1 429	1 413
8	Lubawa	61	104	504	488
9	Nieszawa	2 003	1 578	1 159	1 456
10	Rypin	215	382	683	695
11	Sępólno	148	350	578	578
12	Świecie	110	723	2 147	1 885
13	Szubin	300	450	785	876
14	Toruń	4 911	888	1 951	2 001
15	Tuchola	412	210	698	699
16	Wąbrzeźno	45	229	903	879
17	Włocławek	1 039	762	1 861	1 356
18	Wyrzysk	400	623	1 396	1 843
Razem		20 127	22 118	50 692	48 852

i jej powiązaniach z grupą Zygmunta Żuławskiego¹⁶³. Należy przy tym zaznaczyć, że w okresie masowego werbunku ujawniły się tendencje do rywalizacji z PPR¹⁶⁴.

Do jesieni 1947 r. nadal trwał napływ nowych członków do PPS, chociaż nie był on już tak intensywny jak w okresie wcześniejszym (zob. tab. 4)¹⁶⁵. Sytuacja uległa pewnej poprawie po III Wojewódzkim Zjeździe PPS (27—29 VII 1947 r.), który wprowadził nie przechylił jeszcze szali zwycięstwa na korzyść elementów jednolitifrontowych, nastąpiło to bo-

¹⁶³ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 222—223.

¹⁶⁴ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 114—115.

¹⁶⁵ Tabela wg pracy R. Kozłowskiego, *Przeobrażenia...*, s. 113.

wiem dopiero w 1948 r., niemniej jednak nowe kierownictwo WK PPS w swej pracy musiało uwzględniać postulaty tej grupy. Żądania nurtu rewolucyjnego nie ograniczały się jedynie do konieczności przestrzegania zasad współpracy z PPR, ale zawierały również postulat wzmocnienia jedności ideologicznej i organizacyjnej partii, ściślejszego powiązania WK z terenem, konieczności przeprowadzenia akcji weryfikacyjnej itp. Obecny na Zjeździe delegat CKW — Henryk Jabłoński — zarówno w swoim zasadniczym wystąpieniu, jak i w dyskusji mocno podkreślał potrzebę przeprowadzenia weryfikacji i jednocześnie zapowiadał zwalczanie wszelkich tendencji antyjednolifrontowych¹⁶⁶. Postulaty jednolifrontowców znalazły także odbicie w rezolucji (uchwale) uchwalonej na Zjeździe¹⁶⁷.

Nowe kierownictwo WK PPS ze Stanisławem Adriańczykiem na czele (przewodniczący) i Stefanem Rutkowskim (I sekretarz) zabrało się energicznie do realizacji wytycznych III Zjazdu i centralnych władz partyjnych. Jednym z pierwszych posunięć nowych władz była lustracja Powiatowych i Grodzkich Komitetów PPS, która doprowadziła do ujawnienia szeregu niedociągnięć w działalności instancji terenowych¹⁶⁸. W drugiej połowie 1947 r. WK PPS rozpoczął przygotowania, a nawet częściowo realizował akcję weryfikacyjną, która miała doprowadzić do ujawnienia i usunięcia z partii ludzi nie związanych z nią ideowo. Na specjalnej odprawie sekretarzy powiatowych i grodzkich komitetów, w dniu 3 października 1947 r., rzecznik kontroli partyjnej WK PPS informował, że weryfikacja przede wszystkim winna doprowadzić do usunięcia z partii elementów wuerenowskich, niepewnych politycznie i ludzi o niskim poziomie moralnym¹⁶⁹. Nad prawidłowym przebiegiem tej akcji miała czuwać Komisja Weryfikacyjna WK PPS. Akcja ta nabrała szerszego rozmachu dopiero w 1948 r. W tym czasie miał także miejsce dobrowolny odpływ wielu członków partii do SL, SD lub SP. Były również wypadki przechodzenia całych grup pepeesowców do PPR¹⁷⁰. Zjawiska te wpłynęły na spadek liczebności PPS w 1948 r. o około 10 tys. członków w porównaniu do 1947 r.

W lipcu 1947 r. WK PPS w Bydgoszczy podlegało 5 komitetów grodzkich i 18 powiatowych. Poza tym działało jeszcze 49 komitetów miejsco-

¹⁶⁶ AKW PZPR-B, sygn. 26/I/3, Protokół z III Wojewódzkiego Zjazdu PPS w Bydgoszczy w dniach 27—29 VII 1947 r.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 116—117.

¹⁶⁹ AKW PZPR-B, sygn. 26/VI/13, Protokół z odprawy sekretarzy PK i GK PPS oraz Komisji Weryfikacyjnej w dniu 5 X 1947 r.

¹⁷⁰ AKW PZPR-B, sygn. 26/III/3, Protokół z posiedzenia WK PPS w Bydgoszczy w dniu 31 III 1948 r.; CA KC PZPR, sygn. 295/IX-63, Biuletyn Specjalny Wydziału Organizacyjnego KC PPR z 31 III 1948 r.

wych i 397 kół w różnych zakładach pracy. Na wsi natomiast istniały 83 komitety gminne i 608 kół gromadzkich ¹⁷¹.

Mimo pewnej poprawy jeszcze ciągle występowały niedociągnięcia w działalności WK PPS, przynajmniej tak oceniali jego pracę w początkach 1948 r. niektórzy uczestnicy plenarnego posiedzenia WK, w tym również delegaci CKW i Rady Naczelnej. Ostro skrytykowano pracę S. Rutkowskiego i R. Droźniakiewicza ¹⁷². W niedługim czasie po tej krytyce w kierownictwie WK nastąpiły daleko idące zmiany personalne. Między innymi na stanowisko przewodniczącego WK powrócił Zygmunt Rombalski, a I sekretarzem został Józef Augustyn. Zmiany te umożliwiły przeprowadzenie dalszych przesunięć w ogniwach terenowych, co w dużej mierze ułatwiło partii przejście do bezpośrednich przygotowań do jedności organicznej ruchu robotniczego ¹⁷³. Na przełomie października i listopada 1948 r. zostały przeprowadzone we wszystkich powiatach i miastach wydzielonych konferencje PPS, które podsumowały przygotowania partii do zjednoczenia, dokonały ostatnich zmian personalnych oraz zatwierdziły listy osób usuniętych z partii. Do 13 listopada 1948 r. z całej wojewódzkiej organizacji PPS usunięto 923 osoby ¹⁷⁴. Nieco wcześniej wojewódzka konferencja aktywu partyjnego, która obradowała w Bydgoszczy w dniach 7—8 października 1948 r., usunęła z szeregów PPS czołowych działaczy tej partii w woj. pomorskim Wojciecha Wojewodę i Stefana Rutkowskiego ¹⁷⁵. Wszystkie te konferencje obradowały pod wpływem zmian, jakie dokonały się w polskim ruchu robotniczym w połowie 1948 r. Ponad czterdziestotysięczną rzeszę pomorskich pepeesowców na Kongresie Zjednoczeniowym reprezentowało 30 delegatów ¹⁷⁶.

Pomorska organizacja PPS posiadała dość duże wpływy w środowisku miejskim, a zwłaszcza w największych miastach województwa: Bydgoszczy, Toruniu, Grudziądzu, Inowrocławiu i Włocławku. Oprócz robotników w jej szeregach znalazło się wielu reprezentantów rzemiosła, urzędników i kolejarzy. Stosunkowo niewielkie wpływy posiadała PPS na wsi, która była domeną oddziaływania ruchu ludowego i PPR ¹⁷⁷.

¹⁷¹ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 118.

¹⁷² AKW PZPR-B, sygn. 26/III/5, Sprawozdanie z plenarnego posiedzenia WK PPS oraz przedstawicieli MK i PK i CKW w dniu 25 I 1948 r. w Bydgoszczy.

¹⁷³ B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 226.

¹⁷⁴ AKW PZPR-B, sygn. 26/VII/9, Sprawozdanie WK PPS w Bydgoszczy z 13 XI 1948 r.

¹⁷⁵ AKW PZPR-B, sygn. 26/IX/1, Pismo Wydziału Kadr WK PPS w Bydgoszczy z 22 X 1948 r. do CKW.

¹⁷⁶ AKW ZPR-B, sygn. 26/VII/9, Akcja wyborcza delegatów na XXVIII Kongres PPS.

¹⁷⁷ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 118—119.

Należy przede wszystkim wyjaśnić, że nie jest to pełna analiza wzajemnych stosunków pomiędzy PPR i PPS w woj. pomorskim w latach 1945—1948, a jedynie próba naszkicowania drogi, jaką przeszły partie robotnicze przed zjednoczeniem. W woj. pomorskim współpraca obu partii robotniczych, niemalże od momentu ich powstania, układała się różnie i nie zawsze była najlepsza. Na ten stan rzeczy wpłynęło szereg czynników. W pierwszym okresie powojennym najczęstszym powodem sporów i zdrażeń były zagadnienia związane z formowaniem się aparatu władzy, a zwłaszcza problem obsady stanowisk w administracji, urzędach i różnego rodzaju instytucjach. W tym zakresie PPR, dzięki większemu dynamizmowi, zdobyła pozycję dominującą¹⁷⁸. Z pozycji tych PPR niechętnie rezygnowała, co z kolei wykorzystywała prawica PPS, jako argument do osłabienia współpracy. Należy zaznaczyć, że i PPS w podobnych sytuacjach postępowała tak samo, nie dopuszczając do współdziałania członków PPR. Przykładem może być chociażby sprawa obsady niektórych stanowisk w Wojewódzkim Zarządzie PSS „Społem” w Bydgoszczy, opanowanym niemal w całości przez pepeesowców¹⁷⁹. Władze PPS domagały się również proporcjonalnego podziału wpływów w organach bezpieczeństwa. W związku z tym dość często organa MO i UBP stawały się przedmiotem ostrej krytyki ze strony PPS. Tymczasem bardzo trudne warunki pracy, brak umundurowania i wyposażenia, a niekiedy nawet broni i żywności, wymagały od funkcjonariuszy tych organów niezwykłego hartu i poświęcenia. Nie można jednak wykluczać, że w szeregach MO i UBP znalazło się także wielu ludzi przypadkowych¹⁸⁰. Na tle pracy tych organów do konfrontacji stanowisk dochodziło zwłaszcza w drugiej połowie 1946 r. i w roku 1947¹⁸¹.

Władze wojewódzkie PPS nie chciały się także zgodzić na wspólną z PPR akcję wyborczą do rad zakładowych. Mimo, iż władze centralne PPR i PPS uzgodniły zasady współpracy w tym zakresie, to jeszcze w 1947 r. nie należały wcale do rzadkości wypadki bojkotowania uzgodnionych przedtem wspólnych list. Głośnym echem na terenie województwa i we władzach centralnych odbiła się sprawa wyborów do ZZK

¹⁷⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/27, Protokół z konferencji aktywu PPR i PPS w Bydgoszczy w dniu 14 IV 1946 r.

¹⁷⁹ AKW PZPR-B, sygn. 1/IX/2, Sprawozdanie Wydziału Przemysłowego KW PPR w Bydgoszczy za m-c lipiec—sierpień 1946 r.

¹⁸⁰ J. Chamot, *Walka...*, s. 60—61; R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 67.

¹⁸¹ AKW PZPR-B, sygn. 26/VI/13, Sprawozdanie ze zjazdu sekretarzy i instruktorów PPS w Bydgoszczy w dniu 24 XI 1946 r.; *ibid.*, sygn. 1/V/26, Protokół z posiedzenia KW PPR i WK PPS w Bydgoszczy w dniu 13 VII 1947 r.

w Bydgoszczy, Toruniu, Inowrocławiu i Chojnicach¹⁸². Niezbyt zgodnie układała się współpraca PPR z PPS na terenie niektórych miast i powiatów, a szczególnie tam, gdzie PPS posiadała dość znaczne wpływy. Niejednokrotnie dochodziło do konfrontacji politycznych. W Świeciu np. zbojkotowany został wiec, zwołany przez PPR na 11 września 1946 r., na który przybyło zaledwie 11 osób. Różnice zdań pomiędzy obu partiami miały również miejsce w różnych organach władzy ludowej¹⁸³.

Współpraca partii robotniczych uległa pogorszeniu z chwilą odejścia do Krakowa dotychczasowego wojewody pomorskiego — K. Pasemkiewicza i mianowanie na jego miejsce W. Wojewody. Obaj zajmowali to stanowisko z ramienia PPS. Fakt odwołania Pasemkiewicza próbowała wykorzystać prawica PPS, twierdząc, że musiał on odejść dlatego, ponieważ współpracował z PPR. Część prawicowych działaczy PPS próbowało odciągnąć W. Wojewodę od współpracy z PPR, co zresztą w tym wypadku nie przyszło im zbyt trudno¹⁸⁴. W niektórych ogniwach PPS zdobył sobie prawo obywatelstwa pogląd, że właśnie tylko ta partia jest nosicielką szerokich idei demokratycznych i jako taka musi dążyć konsekwentnie do zrealizowania zasad Manifestu Lipcowego oraz do „ugruntowania prawdziwej demokracji w Polsce”. Stwierdzenia takie niejednokrotnie pojawiały się w miejscowej prasie pepeesowskiej i na zebraniach publicznych. Prawica PPS nie tylko nie uznawała przodującej roli PPR, ale wszędzie tam, gdzie to tylko było możliwe, starano się usuwać jej wpływy, umniejszyć zasługi, poderwać autorytet itp. Podkreślano natomiast własne zasługi w walce z okupantem hitlerowskim i w dziele budowy nowej Polski. Niemalże ostentacyjnie zwracano uwagę na fakt, że PPS na Pomorzu istniała już przed wojną i miała na tym terenie duże osiągnięcia. Część działaczy pepeesowskich, chcąc ugruntować i rozszerzyć wpływy swojej partii, nie angażowała się do akcji niepopularnych w danej chwili wśród robotników. Często PPR traktowana była przez nich nie jako sojuszniczka w walce z reakcją, ale jako konkurentka w walce o wpływy w masach¹⁸⁵.

Poszukując przyczyn ujemnych zjawisk we wzajemnych stosunkach PPR—PPS w woj. pomorskim należy stwierdzić, że jedną był słaby rozwój ruchu rewolucyjnego na tym terenie w okresie międzywojennym, gdy tymczasem PPS o zabarwieniu reformistycznym posiadała tutaj dosyć poważne wpływy. Trzeba także podkreślić, że po wojnie prawica pepe-

¹⁸² R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 206—207.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ J. Chamot, *Walka...*, s. 62; B. Głębowicz, *Ruch...*, s. 221.

¹⁸⁵ J. Chamot, *Walka...*, s. 65—65; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 205—212; tenże, *Referendum ludowe w woj. pomorskim (bydgoskim) w 1946 r.*, Zesz. Nauk. UMK, Historia VII, Toruń 1972, s. 98 i n.

esowska rekrutowała się przeważnie ze starych działaczy, którzy nie potrafili, czy też nie chcieli oderwać się od fałszywych koncepcji ideologicznych i politycznych przedwojennej PPS. Taką postawę części działaczy PPS determinował także w pewnym stopniu fakt, że w woj. pomorskim nie było silnego podziemia politycznego i zbrojnego, nie było więc bezpośredniego zagrożenia, a jedynym liczącym się wrogiem pozostawało PSL. Również w działalności PPR występowały pewne zjawiska, które nie sprzyjały kształtowaniu się jednolitego frontu klasy robotniczej. Niektóre instancje i organizacje pepeerowskie znalazły się pod wpływem elementów dogmatyczno-sekciarskich, co przejawiało się przede wszystkim w niedocenianiu roli partii sojuszniczych, a głównie PPS. Świadczyła o tym chociażby burzliwa dyskusja na II Wojewódzkiej Konferencji PPR w Bydgoszczy (7—8 lipiec 1945 r.), w czasie której część dyskutantów uznała współpracę z PPS za niemożliwą¹⁸⁶. Stąd też w wielu organizacjach pepeerowskich palącym problemem stawała się sprawa zmiany metod i form postępowania w stosunku do PPS. Niezrozumienie i brak chęci do współpracy występowały przede wszystkim w tych powiatach, gdzie istniały stosunkowo silne organizacje pepeerowskie. Trzeba podkreślić, że w takich wypadkach KW PPR był bezwzględny i wyciągał daleko idące konsekwencje. Na posiedzeniu KW PPR w Bydgoszczy w dniu 10 lipca 1945 r. A. Alster mocno akcentował, że brak zrozumienia dla idei współpracy jest zjawiskiem szkodliwym i że ułatwia sytuację „elementom nieprzychylnym władzy ludowej”¹⁸⁷.

KW PPR dążył konsekwentnie do usuwania wszelkich nieporozumień i zadrażnień, które mogłyby doprowadzić do rozbicia jedności działania. Kierownictwo wojewódzkie PPR zdawało sobie w pełni sprawę z konsekwencji ewentualnego rozbicia wspólnego frontu PPR—PPS. Tym sprawom poświęcona była pierwsza wojewódzka konferencja aktywu PPR i PPS jeszcze w październiku 1945 r. Oprócz wspólnych narad i konferencji starano się wcielać w życie inne formy współpracy. Przede wszystkim jednak KW PPR dążył do wciągnięcia PPS do szeregu wspólnych akcji, aby w praktycznym działaniu umocnić współpracę obu partii¹⁸⁸.

Walka z tendencjami antyjednolitifrontowymi toczyła się również w łonie samej PPS. Rozpoczęła się ona już w 1945 r. i zakończyła dopiero w okresie przygotowań do zjednoczenia ruchu robotniczego w 1948. Przykładem tej walki może być chociażby sytuacja w pomorskiej PPS w okresie II Zjazdu Wojewódzkiego w lutym 1946 r. Już w czasie akcji przed-

¹⁸⁶ D. Steyer, *Rola PPR...*, s. 68; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 211.

¹⁸⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/1, Protokół z posiedzenia KW PPR Pomorza z 10 VII 1945 r.; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 211—212.

¹⁸⁸ R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 211.

zjazdowej zarysowały się w partii wyraźnie dwa stanowiska. Pierwsze, opowiadające się za ścisłą współpracą z PPR i drugie, przeciwne tej współpracy. Prawica PPS liczyła przede wszystkim na poparcie przewodniczącego WK PPS — W. Wojewody. W pierwszej fazie dyskusji zjazdowej, kiedy przemawiali głównie działacze prawicowi, dominowały pretensje i zastrzeżenia do polityki prowadzonej przez PPR. Niewątpliwie prawicy chodziło o pogłębienie rozbieżności i nieufności pomiędzy obu partiami. Napiętą atmosferę Zjazdu, jak również samą dyskusję, udało się zmienić po wystąpieniu A. Żaruk-Michalskiego i K. Pasemkiewicza. W wyniku ich wystąpienia kilku antyjednolitofrontowców nie zostało wybranych do władz partyjnych. Nawet I sekretarz WK PPS A. Milewski, na którego również liczyła prawica, w ostatniej chwili zmienił zdanie i opowiedział się za współpracą z PPR. I sekretarzem WK PPS został wybrany Z. Rombalski, konsekwentny jednolitofrontowiec, co oczywiście wpłynęło pozytywnie na współpracę PPS z PPR. Od tego momentu sekretarze wojewódzkich instancji obu partii starali się wspólnie usuwać przeszkody i nieporozumienia, które występowały dość często pomiędzy organizacjami terenowymi. Również z samej PPS zaczęto usuwać przeciwników kierunku jednolitofrontowego. Zresztą część z nich wcześniej dobrowolnie opuściła partię, jeszcze przed Zjazdem z 17 lutego 1946 r., i wstąpiła do PSL lub SP¹⁸⁹.

W połowie 1946 r. sytuacja w PPS znowu zaczęła się kształtować na niekorzyść nurtu jednolitofrontowego. Wystarczy tu przypomnieć sprawę odwołania I sekretarza WK PPS Z. Rombalskiego, który jak wiadomo należał do zdecydowanych rzeczników współdziałania partii robotniczych. Podobny los spotkał wielu innych działaczy jednolitofrontowych. Sprawozdania KW PPR w Bydgoszczy z sierpnia i września 1946 r. donosiły, że z aparatu partyjnego PPS usuwa się ludzi o poglądach jednolitofrontowych, i że prowadzi się wrogą propagandę wymierzoną w PPR i jednolitofrontowców¹⁹⁰. W wielu wypadkach aparat partyjny opanowany przez prawicowych działaczy wywierał nacisk, stosował groźby i inne środki, nie chcąc dopuścić do nawiązywania bliższych kontaktów między kołami PPS i PPR, jak to np. miało miejsce w Toruniu, Inowrocławiu, Grudziądzu i Włocławku¹⁹¹. Umocnienie się tych tendencji w PPS doprowadziłoby z biegiem czasu do rozbicia jednolitego frontu klasy robotniczej i zagraziło w poważnym stopniu podstawom władzy ludowej. Kierownictwo

¹⁸⁹ J. Chałota, *Walka*, s. 62—63; R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 207—208; tenże, *Referendum...*, s. 99—100.

¹⁹⁰ AKW PZPR-B, sygn. 2/VI/2, Sprawozdanie KM PPR w Bydgoszczy za m-c sierpień i wrzesień 1946 r.

¹⁹¹ R. Halaba, N. Kołomejczyk, *Z dziejów...*, s. 195.

KW PPR w Bydgoszczy zdawało sobie sprawę z niebezpieczeństwa i podejmowało kroki zmierzające do utrzymania współpracy z PPS¹⁹².

Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego, według opinii KW PPR w Bydgoszczy, wśród czołowego aktywu pomorskiej PPS zapanowała pewna dezorientacja¹⁹³. Jak się wydaje, wynikała ona w dużej mierze z braku jasnej perspektywy co do dalszej współpracy z PPR. W tym stanowisku można się dopatrzeć odbicia pewnych tendencji występujących w centrali PPS, dotyczących węzłowych problemów życia społeczno-gospodarczego i politycznego¹⁹⁴. Stan ten nie trwał zresztą zbyt długo. Już pod koniec lutego i na początku marca 1947 r. PPS podjęła szeroko zakrojoną akcję werbunkową. Do partii przeniknęło wówczas wielu byłych oficerów i innych osób nie związanych z ruchem socjalistycznym. Akcja ta wywołała zaniepokojenie w PPR. Obawiano się dalszego usztywnienia polityki PPS, dwulicowości w stosunkach z PPR i ewolucji całej PPS na prawo. W tej sytuacji kierownictwo wojewódzkie PPR wybrało jedyną słuszną drogę, a mianowicie postanowiło zacieśnić taktykę jednolitego frontu, bez względu na tendencje występujące aktualnie w PPS. Współpraca ta miała być rozwijana i pogłębiana na wszystkich szczeblach organizacyjnych obu partii, a szczególnie w organizacjach dołowych¹⁹⁵. W następnych miesiącach we wzajemnych stosunkach pomiędzy PPR i PPS występowały jeszcze różnego rodzaju konflikty i zadrażnienia, które wprawdzie utrudniały współpracę, ale nie mogły jej całkowicie zahamować. Poza tym należy podkreślić, że wykazywały one tendencję malejącą.

Oceniając współpracę partii robotniczych na Pomorzu w okresie, jaki upłynął od wyborów sejmowych do maja 1947 r., A. Alster w swoim wystąpieniu na Konferencji Wojewódzkiej PPR (10—11 maj 1947 r.) akcentował, że na tym odcinku dokonał się bardzo wyraźny przełom.

Czas, kiedy stosunki między PPR a PPS były czysto formalne, już minął. Obecnie odbywa się setki posiedzeń dołowych organizacji PPR i PPS. Występuje duże zrozumienie dla współpracy z PPR¹⁹⁶.

Poważną rolę w łagodzeniu i likwidowaniu sytuacji konfliktowych odegrały Komisje Mediacyjne. Zostały one powołane na mocy decyzji

¹⁹² R. Kozłowski, *Przeobrażenia...*, s. 228 i n.

¹⁹³ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 13 II 1947 r.

¹⁹⁴ B. Syzdek, *Droga ku jedności...*, Warszawa 1973, s. 142—143.

¹⁹⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 13 II i 8 III 1947 r.

¹⁹⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/I/3, Protokół z IV Konferencji Wojewódzkiej PPR w Bydgoszczy odbytej 10—11 V 1947 r.

Komitetów Centralnych obu partii z lutego 1947 r. na szczeblu centralnym, wojewódzkim, powiatowym i miejskim¹⁹⁷.

W początkach lutego 1947 r. Egzekutywa KW PPR w Bydgoszczy podjęła uchwałę o zorganizowaniu wspólnie z WK PPS plenarnego posiedzenia obu partii, na którym zamierzano przedyskutować perspektywę dalszej współpracy¹⁹⁸. Egzekutywa KW PPR kładła w tym czasie szczególnie duży nacisk na rozwiązywanie — wspólnie z PPS — wielu trudnych problemów gospodarczych, społecznych, politycznych i innych. W tym celu postulowano organizowanie wspólnych konferencji, zebrań i narad na różnych szczeblach. Na przykład na 30 marca 1947 r. wyznaczono wspólną konferencję aktywu gospodarczego województwa, a w dalszej kolejności miały się odbyć konferencje branżowe oraz posiedzenia Komisji Mediacyjnych z całego województwa. Miał także powstać wspólny Klub Inteligencji PPR i PPS¹⁹⁹.

Pod wpływem działalności KW PPR doszło w tym czasie do zawarcia szeregu umów między terenowymi organizacjami PPR i PPS. Ich charakter i znaczenie przedstawimy na przykładzie porozumień zawartych w marcu 1947 r. między komitetami miejskimi PPR i PPS w Bydgoszczy i Grudziądzu. Regulowały one przede wszystkim wzajemne stosunki między poszczególnymi organizacjami terenowymi oraz działaczami obu partii, piastującymi kierownicze stanowiska. Chodziło głównie o ustalenie zasad akcji werbunkowej i zaniechanie wzajemnego przeciągania członków z jednej partii do drugiej. Poza tym komitety zobowiązywały się do przeprowadzania wspólnych zebrań w zakładach pracy oraz organizowania spotkań aktywu obu partii, przynajmniej raz w miesiącu²⁰⁰.

Zewnętrzny wyraz zacieśniającej się współpracy PPR i PPS na Pomorzu były wspólnie organizowane obchody 1 Maja. Zgodnie z uchwałami Komitetów Centralnych instancje wojewódzkie PPR i PPS wysyłały w teren swoich mówców, których kandydatury były wspólnie uzgadniane. Według oceny KW PPR w Bydgoszczy manifestacje pierwszomajowe w 1947 r. wypadły lepiej, niż w latach poprzednich. Prawie we wszystkich miastach wydzielonych i powiatowych miały one charakter święta ogólnonarodowego i przebiegały pod hasłem jedności i współpracy

¹⁹⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/24, Uchwała KC PPR i CKW PPS o powołaniu Komisji Mediacyjnych z 12 II 1947 r.

¹⁹⁸ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 13 II 1947 r.

¹⁹⁹ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 8 III 1947 r.

²⁰⁰ AKW PZPR-B, sygn. 27/VI/1, Uchwała Komitetów PPS i PPR w Bydgoszczy z 4 III 1947 r.; *ibid.*, sygn. 3/V/1, Umowa pomiędzy Miejskim Komitetem PPS i PPR w Grudziądzu z 12 III 1947 r.; J. Chamoł, *Zarys...*, s. 174—175.

partii robotniczych. W sumie w demonstracjach pierwszomajowych na Pomorzu brało udział około 340 tys. ludzi. Jedynie w Inowrocławiu, Nowym Mieście, Sępólnie i Tucholi, na skutek tarć i nieporozumień pomiędzy PPR i PPS, nie doszło do jednolitifrontowych wystąpień w czasie obchodów 1 Maja ²⁰¹.

Istotne znaczenia dla pogłębienia linii jednolitego frontu klasy robotniczej miały uchwały Rady Naczelnej PPS z 30 czerwca 1947 r. Na mocy decyzji Komitetów Centralnych obu partii uchwały Rady Naczelnej oraz Kwietniowego Plenum KC PPR stały się przedmiotem wspólnych dyskusji w organizacjach terenowych. Była to praktyczna realizacja postulatów PPR, zgodnie z którymi zbliżenie ideowe obu partii mogło się dokonać na drodze szerokiej wymiany poglądów i idei oraz zacieśniającej się współpracy ²⁰². W woj. pomorskim masowa akcja wspólnych zebrań PPR i PPS objęła prawie wszystkie szczeble organizacyjne obu partii. Narada aktywu wojewódzkiego PPR i PPS odbyła się 12 lipca 1947 r. i prawie w całości poświęcona była problemom współpracy. W posiedzeniu tym uczestniczyli także przedstawiciele władz centralnych ²⁰³. Do dnia 1 września 1947 r. na terenie województwa odbyły się we wszystkich miastach powiatowych i wydzielonych konferencje aktywu PPR i PPS. Wzięło w nich udział około 5 tys. osób. Uchwały Rady Naczelnej referowane były przeważnie przez samych pepeesowców. Na konferencjach tych z reguły uchwalano rezolucje nawołujące do zacieśnienia współpracy, do odbywania wspólnych posiedzeń komitetów obu partii, wspólnego szkolenia aktywu, walki ze spekulacją, oczyszczenia aparatu administracyjnego, samorządowego itd. W dalszej kolejności, zgodnie z podejmowanymi rezolucjami, odbyła się seria zebrań w fabrykach i zakładach pracy, na których również popularyzowano uchwały Rady Naczelnej i ideę współpracy partii robotniczych ²⁰⁴.

W zbliżeniu PPR i PPS na forum rad narodowych ważną rolę odegrała odprawa przewodniczących Klubów Radnych PRN i sekretarzy powiatowych PPR i PPS, która odbyła się w Bydgoszczy w dniu 29 października 1947 r. Uczestnicy odprawy zostali zobowiązani do wspólnego uzgadniania stanowisk we wszystkich kwestiach stawianych na porządku dziennym rad, do odbywania wspólnych posiedzeń Klubów PPR i PPS

²⁰¹ AKW PZPR-B, sygn. 1/IV/2, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy z 3 V 1947 r.; *ibid.*, sygn. 1/III/4, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy z 7 V 1947 r.

²⁰² B. S y z d e k, *Droga...*, s. 153—156.

²⁰³ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/26, Protokół z posiedzenia Komitetów Wojewódzkich PPR i PPS w Bydgoszczy w dniu 12 VII 1947 r.

²⁰⁴ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/27, Pismo II sekretarza KW PPR w Bydgoszczy z 1 IX 1947 r. do KC PPR.

oraz do utworzenia takich Klubów w miastach niewydzielonych i w gminach wiejskich. Zwrócono także uwagę na potrzebę szerszego zainteresowania Klubów sprawami Planu 3-letniego, oświatą, zdrowiem, życiem kulturalnym itp.²⁰⁵ Współpraca Klubów Radnych PPS i PPR w niektórych powiatach miała ustaloną tradycję, sięgającą jeszcze 1945 r.²⁰⁶

Dnia 29 listopada 1947 r. upływał rok od chwili zawarcia umowy o jedności działania i współpracy między PPR i PPS. Umowa ta w pełni zdała egzamin polityczny i walnie przyczyniła się do zwycięstwa Bloku Demokratycznego. Rocznica podpisania umowy stała się jeszcze jedną okazją do pogłębienia współpracy i wzajemnych związków łączących obie partie. W woj. pomorskim w 14 większych ośrodkach przemysłowych zorganizowano szereg zebrań, na których wygłaszano referaty na temat jednolitego frontu PPR i PPS na tle sytuacji międzynarodowej. W niektórych zebraniach uczestniczyli także bezpartyjni. Atmosfera tych zebrań dowodziła, że idea współpracy zapuściła już głębokie korzenie w świadomości członków obu partii²⁰⁷.

W 1948 r. idea współdziałania i bliskiej współpracy PPR i PPS była nadal z powodzeniem kontynuowana. Wykorzystywano każdą nadarżającą się okazję do organizowania wspólnych zebrań, dyskusji i manifestacji, jak np. setną rocznicę Wiosny Ludów czy Manifestu komunistycznego²⁰⁸. W tym też czasie obok tradycyjnych form współpracy pojawiają się nowe — jakościowo wyższe formy. Współpraca partii robotniczych przechodzi stopniowo na nowy etap — etap jedności organicznej. Przełom na tym odcinku dokonał się w marcu 1948 r., kiedy to władze PPS wypowiedziały się za przystąpieniem do przygotowań do zjednoczenia polskiego ruchu robotniczego²⁰⁹. Etap przygotowań do jedności organicznej na Pomorzu, zwłaszcza po przemówieniach sekretarzy generalnych J. Cyrankiewicza (PPS) i W. Gomułki (PPR) z 17 marca 1948 r. przyniósł nową falę akcji polityczno-propagandowych. Na przykład 24 marca w wielu fabrykach i zakładach pracy województwa odbyły się wspólne manifestacje PPR i PPS na cześć zjednoczenia. W sprawie tej zabierają również głos na łamach „Gazety Zachodniej” pierwsi sekretarze KW PPR i WK PPS w Bydgoszczy²¹⁰. W dniu 10 kwietnia 1948 r. odbyła się

²⁰⁵ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/27, Protokół z odprawy przewodniczących Klubów Radnych PRN i sekretarzy KP PPR i PK PPS w dniu 29 X 1947 r. w Bydgoszczy.

²⁰⁶ AKW PZPR-B, sygn. 1/V/27, Sprawozdanie z współpracy Klubów Radnych PPR i PPS w ramach PRN.

²⁰⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/4, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego KW PPR w Bydgoszczy za m-c listopad 1947 r.

²⁰⁸ AKW PZPR-B, sygn. 27/VI/1, Pismo sekretarza KM PPR i przewodniczącego MK PPS w Bydgoszczy z 13 III 1948 r.

²⁰⁹ B. Syzdek, *Droga...*, s. 163 i n.

²¹⁰ W. Jastrzębski, *Gdy...*, s. 64.

w Bydgoszczy konferencja wojewódzkiego aktywu PPR i PPS, w której uczestniczyli także przedstawiciele władz centralnych obu partii (A. Alster — PPR i H. Świątkowski — PPS). W uchwalonej rezolucji uczestnicy konferencji wypowiedzieli się za zjednoczeniem partii robotniczych²¹¹. W dniach 11 i 12 kwietnia 1948 r. odbyły się podobne konferencje aktywu powiatowego i miast wydzielonych. Konferencje te zostały obsłużone przez delegatów władz wojewódzkich i centralnych. W dalszej kolejności organizowano konferencje na niższych szczeblach organizacyjnych²¹².

Dnia 9 i 10 kwietnia 1948 r. odbyło się w Bydgoszczy dwudniowe seminarium I i II sekretarzy komitetów powiatowych i miejskich PPR, na którym między innymi szczegółowo przedyskutowano aktualną sytuację w pomorskim ruchu robotniczym i taktykę jednolitego frontu oraz sprecyzowano bliżej stanowisko PPR wobec prawicy pepeesowskiej. Wskazano także kierunki dalszego rozwoju organizacyjnego partii²¹³.

W następnych miesiącach zintensyfikowały się również i inne formy współdziałania. Ożywiła swoją działalność Wojewódzka Szóstka Międzypartyjna, która w nowej sytuacji zaczęła spotykać się coraz częściej, często kilka razy w tygodniu. Ustalono harmonogram wyjazdów w teren w celu kontroli pracy powiatowych szóstek międzypartyjnych oraz niesienia pomocy egzekutywom komitetów powiatowych i miejskich PPR i PPS. Szóstki międzypartyjne miały stanowić załączek przyszłych władz zjednoczonej partii oraz kierować przygotowaniem do zjednoczenia²¹⁴. Dlatego też do ich składu osobowego i form działania władze centralne PPR i PPS przywiązywały dużą wagę. W woj. pomorskim w skład Wojewódzkiej Szóstki Międzypartyjnej z ramienia PPR wchodził: A. Kuligowski, M. Malinowski i S. Wasilewski, a PPS reprezentowali: Z. Rombański, J. Augustyn i R. Gerke²¹⁵.

Władze i poszczególne organizacje PPR i PPS na terenie całego województwa coraz większą uwagę zwracały na sprawę zbiórki funduszy na „Wspólny Dom Partii”. Częściej niż dotychczas odbywały się spotkania i narady sekretarzy kół i komitetów obu partii, podczas których omawiano

²¹¹ Ibid., s. 64—65.

²¹² AKW PZPR-B, sygn. 26/VIII/1, Sprawozdanie Wydziału Polityczno-Propagandowego WK PPS w Bydgoszczy za okres od 1 VIII 1947 r. do 15 V 1948 r.

²¹³ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/2, Protokół z 2-dniowego seminarium I i II sekretarzy KP i KM PPR odbytego 9 i 10 IV 1948 r. w Bydgoszczy.

²¹⁴ AKW PZPR-B, sygn. 26/VIII/1, Sprawozdanie Wydziału Polityczno-Propagandowego WK PPS w Bydgoszczy za okres od 1 VIII 1947 r. do 15 V 1948 r.; B. Syzdek, *Droga...*, s. 172.

²¹⁵ AKW PZPR-B, sygn. 26/III/3, Protokół z posiedzenia WK PPS w Bydgoszczy z 7 IV 1948 r.

Tabela 5

Stan liczebny organizacji miejskich i powiatowych PZPR
w woj. pomorskim w grudniu 1948 r.

Lp.	Miasto — powiat	Liczba członków
1	Brodnica	3 550
2	Bydgoszcz — m.	21 263
3	Bydgoszcz — pow.	3 285
4	Chełmno	3 075
5	Chojnice	2 811
6	Grudziądz — m.	9 268
7	Grudziądz — pow.	3 193
8	Inowrocław — m.	6 698
9	Inowrocław — pow.	6 563
10	Lipno	3 896
11	Lubawa	2 344
12	Nieszawa (Aleksandrów)	5 534
13	Rypin	3 371
14	Sępólno	1 469
15	Świecie	4 588
16	Szubin	3 710
17	Toruń — m.	8 655
18	Toruń — pow.	4 573
19	Tuchola	2 667
20	Wąbrzeźno	3 177
21	Włocławek — m.	7 710
22	Włocławek — pow.	5 832
23	Wyrzysk	4 141

różnorodne problemy polityczne i gospodarcze²¹⁶. Cechą charakterystyczną tych narad i spotkań było powszechne dążenie przedstawicieli obu partii do wcielenia w życie zasad organicznej jedności. Pod wpływem tych wydarzeń, jak stwierdzono w jednym ze sprawozdań KW PPR w Bydgoszczy, nawet prawicowcy z PPS zaczęli być jednolitifrontowcami²¹⁷. Widać więc wyraźnie, że w szeregach pomorskiej PPS nastąpiła głęboka ewolucja poglądów, która zbliżyła obie partie robotnicze do siebie.

Jesienią 1947 r. CKW PPS wydał polecenie podjęcia przygotowań do wspólnej akcji szkoleniowej z PPR. Akcja ta miała przyczynić się do zbliżenia ideowego członków obu partii. Na szczęblu wojewódzkim kurs

²¹⁶ AKW PZPR-B, sygn. 26/VIII/1, Sprawozdanie Wydziału Polityczno-Propagandowego WK PPS w Bydgoszczy za okres od 1 VIII 1947 r. do 15 V 1948 r.

²¹⁷ AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/2, Nowe momenty na odcinku jednolitego frontu (4 V 1948 r.).

szkoleniowy obejmował 10 tematów z różnych dziedzin życia politycznego, gospodarczego, społecznego i z zakresu historii partii robotniczych. Przewidywano także wspólnych wykładowców²¹⁸. Faktycznie jednak akcję masowego szkolenia członków obu partii rozpoczęto dopiero z chwilą podjęcia decyzji o etapie przygotowań do jedności organicznej (marzec 1948 r.). Od maja 1948 r. mogło się już odbywać tylko wspólne szkolenie członków PPR i PPS²¹⁹. W woj. pomorskim rozpoczęto wówczas pracę na 40 ujednoczonych kursach szkoleniowych²²⁰.

W przeddzień Kongresu Zjednoczeniowego PPR na Pomorzu liczyła 87 867 członków, w tym: 44 591 robotników, 9138 robotników rolnych, 18 408 chłopów, 13 775 pracowników umysłowych oraz 1955 rzemieślników i kupców. Natomiast stan PPS na dzień 1 grudnia 1948 r. wynosił 41 481 członków, w tym: 21 821 robotników, 4634 chłopów, 9756 pracowników umysłowych, 4703 rzemieślników oraz 567 przedstawicieli wolnych zawodów. Na Kongresie Zjednoczeniowym pomorską klasę robotniczą reprezentowała 116-osobowa delegacja. Dnia 23 grudnia 1948 r. zebrało się w Bydgoszczy Plenum Konstytucyjne, składające się z delegatów na Kongres, które wybrało 42-osobowy Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Na czele Komitetu stanęli: Antoni Kuligowski — I sekretarz, Stanisław Wasilewski — sekretarz organizacyjny, Józef Niedźwiedzki — sekretarz ekonomiczny i Henryk Malinowski — sekretarz propagandy. W grudniu 1948 r. i w styczniu 1949 r. trwała akcja scaleniowa organizacji PPR i PPS, której przebieg podsumowano na plenarnym posiedzeniu KW PZPR w dniu 6 lutego 1949 r.²²¹ Pierwsze wstępne obliczenia wykazywały, że najliczniejsze organizacje PZPR w woj. pomorskim działały w miastach wydzielonych, a więc w największych skupiskach klasy robotniczej (zob. tab. 5)²²².

²¹⁸ AKW PZPR-B, sygn. 26/XI/1, Instrukcja CKW PPS z 16 IX 1947 r. w sprawie szkolenia partyjnego.

²¹⁹ AKW PZPR-B, sygn. 26/XI/1, Instrukcja Wydziałów Szkolenia KC PPR i CKW PPS w sprawie ujednoczenia szkolenia partyjnego PPR i PPS.

²²⁰ W. Jastrzębski, *Gdy...*, s. 65.

²²¹ J. Majchrzak, *Wykorzystana szansa. 25 lat PZPR w woj. bydgoskim*, Bydgoszcz 1975, s. 7—8.

²²² AKW PZPR-B, sygn. 1/VI/10, Ankiety statystyczne KW PPR w Bydgoszczy za rok 1948.